

RUSYA'NIN KARADENİZ'DE TİCARETE BAŞLAMASI VE OSMANLI İMPARATORLUĞU (1700-1787)

İDRİS BOSTAN

“Tarihen sâbittir ki, Boğazları kontrol altında tutan her devlet, sonunda Karadeniz üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Gerçekten de Boğazların iki tarafındaki ana topraklara hükmeden devletler, Bizans ve Osmanlı devletleri örneklerinde olduğu gibi bunu başarmıştır”¹ diyen H. İnalçık, Karadeniz’i hakimiyet altına almak için Boğazların ne derece önemli olduğuna işaret etmektedir.

Fâtih’in İstanbul’u fethiyle (1453) Boğazları ve II. Bayezid devrinde Kili ve Akkırman’ın alınmasıyla (1484) bütün Karadeniz kıyılarını kontrolü altına alan Osmanlı Devleti, çok geçmeden bu denize geçişi yabancılar için imkânsız hâle getirdi. Böylece XVI. asrın sonlarında dış ticarete tamamen kapanan Karadeniz, siyasî, idarî ve ticarî bakımdan bir iç deniz haline geldi² ve bu durumunu XVII. yüzyıl boyunca devam ettirdi.

XVIII. yüzyılın başlarında, Osmanlıların ticarî maksatla bile olsa yabancı bir devletin Karadeniz’e girmesi konusundaki düşünceleri tavizsiz idi ve hiç bir yabancı devleti bu denize yaklaştırma niyetinde değildi. Nitekim II. Mustafa adına kaleme alınan ve aynı muhteva ile III. Ahmed tarafından Rus çarına gönderilen mektupta “Karadeniz bi’l-küllüye kabza-i tasarruf-ı husrevânemizde olup kimesnenin alâkası olmamağla ahidnâme-i hümâyûnum muktezâsınca âhardan bir kaygın Karadeniz’e çıkmasına mesağ olmayup”³

¹ Halil İnalçık, “The Question of the Closing of the Black Sea under the Ottomans”, *Arkheionon Pontou*, Athens 1979, s. 74.

² Karadeniz’in yabancı ticarete hangi tarihten itibaren kapanmış olabileceği konusundaki bazı farklı mütalaalar için bk. Mübahat Kütükoğlu, “XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1988, s. 97-98, dipnot 2.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Nâme-i Hümâyûn Defterleri*, nr. 6, s. 37. II. Mustafa tarafından ilki Evâil-i Safer 1115/16-25 Haziran 1703 (*aynı defter*, s. 8-11) ve ikincisi 13 Safer 1115/28 Haziran 1703 (*aynı defter*, s. 11-14) tarihli “Moskov Çarı’na mektup” hitabıyla yazılan bu nâmenin ardından Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1115/2-11 Ekim 1703 tarihli III. Ahmed’in

denilmek suretiyle bu denizin statüsü açıklanmak istenmiştir. Rusya'nın Karadeniz'de kendi gemileriyle ticaret yapmayı gerçekleştirebilmek için başlattığı bu mücadeleler ve arkasından diğer devletlerin ticaret hakkı elde edebilmeleri için geçen süre bir asra yakın sürdü⁴.

XVIII. Yüzyılda İmzalanan Osmanlı-Rus Antlaşmalarında Karadeniz Ticareti

Osmanlı ordularının 1683'de ikinci defa Viyana önlerinden geri dönmesiyle başlayan ve müttefik Avrupa devletleriyle 16 yıl süren uzun ve ağır savaşlar, Osmanlı devletini daha önce karşılaşmadığı bir sonuca götürdü. Bu sırada Rusya büyük bir kara devleti olarak yeni iddialarla ortaya çıktı. Savaşta Avrupa devletleri yanında yerini alarak Osmanlı topraklarından kendisi için pay almaya çalıştı. İlk olarak Azak (1696) kalesini zaptederek Karadeniz'e açılmak için ilk fırsatı elde etti ve Azak denizinde donanma kurmak amacıyla Venedikli uzmanların da yardımını alarak önemli sayıda gemi inşa ettirdi. 1699 Karlofça barışı Avusturya ve Venedik ile anlaşmayı sağladığı halde Rusya ile sadece bir ateşkes düzeyinde gerçekleşti ve asıl antlaşmanın daha sonra imzalanması kararlaştırıldı. Rusya'nın Osmanlı Devleti ile yalnız olarak antlaşma imzalamak istemesinin altında Karadeniz ile ilgili emelleri yatmaktaydı⁵. Nitekim İstanbul'da başlayan müzakerelerde Rusya'nın öne sürdüğü teklifler arasında Azak'dan İstanbul'a kadar Rus gemilerinin Karadeniz'de serbestçe dolaşmasına izin verilmesi yer alıyordu. Halbuki Osmanlı Devleti savaşta Rusya'nın eline geçen Azak'ın geri verilmesinde ısrar ediyordu. 3 Temmuz 1700'de İstanbul'da iki heyet arasında maddeleri tesbit edilen antlaşma ile Azak Rusya'ya terkedildi ise de buna karşılık Rusya'nın Karadeniz'e

cülusunu haber veren ve Azak'da gemi inşa edilmesinin sebeplerini soran benzer yeni bir mektup gönderildi (*aynı defter*, s. 36-39). Tukin, II. Mustafa'nın mektubunun gönderilmemiş olabileceğini ileri sürmektedir (Cemal Tukin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947, s. 34).

⁴ Rusya, Fransa ve İngiltere dışındaki diğer küçük Avrupa Devletlerinin Karadeniz'de ticarete başlamaları ile ilgili bk. Kemal Beydilli, "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Miri Ticaret Teşebbüsü", 214, *Bellekten*, s. 687-755.

⁵ Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 21-22.

çıkabilme isteği reddedildi⁶. Hatta bu antlaşmanın ondördüncü maddesine göre Rusya, elçisini İstanbul'a kara yoluyla göndermeyi kabul etmek zorunda kaldı⁷.

İstanbul antlaşmasında yer alan ticaretle ilgili onuncu maddede "*Ticaret ahvâli semere-i sulhtan olup memleketlerin refâh-ı hâline sebep olur, lâkin Çar-ı müşârunileyh tarafından işbu muayyen orta elçileri bu husûsa külliyyet ile mezûn ve murahhas olmamağla ticaret ahvâlinin söyleşilmesi ve bir sûrete ifrâğ olunması te'kîd ve teşyîd-i sulh u salâh için mu'tâd-ı kadîm üzere müşârunileyh Moskov Çarı tarafından der-i devlet- medârıma ta'yîn ve irsâl olunacak büyük elçisine alıkonula*" denilerek ticaretle ilgili meselelerin daha sonra ve büyük elçi seviyesinde görüşülmesi kabul edilmiştir⁸.

Bu antlaşma metninin uygulanabilmesi için önce Rus çarı tarafından imzalanması ve sonra İstanbul'a gönderilerek Osmanlı padişahu tarafından tasdiki gerekiyordu. Çünkü antlaşmanın ondördüncü maddesine göre Rus heyetinin İstanbul'dan ayrılışından itibaren altı ay içinde bir Rusya büyük elçisinin imzalanmış metinle İstanbul'a dönmesi şart koşulmuştu. Bunun için Rus heyeti antlaşmanın imzalanıp İstanbul'a geri getirilmesi amacıyla Rusya'ya hareket etti ve 11 Aralık 1700'de Moskova'ya vardı. Antlaşmanın Moskova'da imzalanmasından sonra Çar Petro büyük elçi Dimitri Mihailoviç Golitzine'i 30 ve 31 Aralık tarihli mektup ve tekitnamesini İstanbul'a götürmekle görevlendirdi. Rus büyükelçisi Dimitri, İstanbul'a geldikten sonra ticaret meselelerini ortaya attı. Karadeniz'de Rus ticaret gemilerinin serbestçe dolaşabilmesi için şart olarak ileri sürülecek her türlü tedbiri kabul edeceklerini açıkladı. Hatta korsanlardan korunması şartıyla gemilerdeki top ve cephanelerin çıkartılmasına razı olan Ruslar, gemilerinin Kerş boğazında kontrol edilmesini ve her gemide Türk görevlilerle gemicilerin bulunmasını

⁶ Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 24-25. Moskof Çarı'ndan gelen bir mektupta da bu antlaşmanın 3 Temmuz 1700'de imzalandığı ifade edilmektedir (*Nâme-i Hümâyûn*, nr. 6, s. 173). Antlaşmanın imza tarihi konusunda bazı farklı bilgilerin bulunması muhtemelen antlaşmanın İstanbul, Moskova ve Edirne'de imzalanıp teâtü edilmesi sırasında geçen sürenin dikkate alınmamasından olmalıdır. Antlaşmanın son tasdik tarihi 1 Rebi'ülevvel 1113 (6 Ağustos 1701)'dür (*Nâme-i Hümâyûn*, nr. 1, s. 6-9).

⁷ BOA, *Düvel-i Ecnebiye Defterleri*, nr. 83, s. 8-9.

⁸ *Nâme-i Hümâyûn*, nr. 1, s. 8-9., *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 8.

da teklif ettiler. Buna rağmen Osmanlı Devlet adamlarını Karadeniz'in Rus ticaretine açılmasına ikna edemediler⁹.

Böylece 1 Rebî'ülevvel 1113 (6 Ağustos 1701)'de Edirne'de tasdik edilen antlaşma ile Rusya, Karadeniz'in bir Osmanlı iç denizi olduğunu kabul etmek zorunda kaldı ve büyükelçisi ülkesine dönmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Ancak elçinin dönerken kara yoluyla değil, deniz yoluyla Rusya'ya döndüğü Evâsıt-ı Rebî'ülâhir 1113 (15-24 Eylül 1701) tarihli bir hükümden anlaşılmaktadır. Karadeniz sahillerindeki kadınlara ve diğer görevlilere hitaben yazılan bu hükümde, Moskov çarının büyük elçisinin Azak limanına varıncaya kadar kendisi ve yanındakiler için Tirebolu ve diğer yerlerden şarap satın almasına izin verilmesi isteniyordu¹⁰.

İstanbul'da imzalanan Osmanlı-Rus antlaşmasında her ne kadar Rusya'nın Karadeniz'deki ticaretinden bahsedilmemiş ise de Rus tüccarının Osmanlı ticaret gemileriyle mallarını taşımalarına sınırlı da olsa izin verildiği anlaşılmaktadır¹¹. Osmanlı Devletinin bu uygulamayı antlaşma maddesi halinde tesbit etmeye yanaşmaması muhtemelen istedikleri zaman tek taraflı müdahale etme hakkını ellerinde tutmayı düşünmelerinden kaynaklanmış olmalıdır. Rus tüccarının Osmanlı ticaret gemisiyle Azak'tan İstanbul'a mal getirip sonra İstanbul'dan alış-veriş yapıp Azak'a götürdüğüne ilk defa Evâsıt-ı Safer 1114 (7-16 Temmuz 1702) tarihli seyahat izni demek olan yol hükmü kaydından öğrenmekteyiz¹².

İstanbul antlaşması iki ülke arasında otuz yıl süre ile imzalandığı halde on yıl sonra ortaya çıkan anlaşmazlıkların savaşa sonuçlanması üzerine yeniden bozuldu. Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut savaşında Rus ordusunu büyük bir mağlubiyete uğratması üzerine imzalanan Prut mütârekesiyle (1711) Rusya, Azak bölgesinden ve denizinden de vazgeçmek zorunda kaldı. Ayrıca

⁹ Tükün, *Boğazlar Meselesi*, s. 25-29.

¹⁰ *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 11/9.

¹¹ Tükün, Rus tüccarların, Osmanlı ticaret gemileriyle Karadeniz'de ticarete başlamasının ilk defa 1739 Belgrad antlaşmasıyla gerçekleştiğini iddia ediyorsa da bu doğru değildir. Bu konuda farklı görüşler ve Tükün'in kanaati için bk. *aynı eser*, s. 28-31.

¹² *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 11/10. Bu dönemde başlayan Rus ticareti hakkında daha fazla bilgi bu makalenin "Küçük Kaynarca Antlaşması öncesinde Rusya'nın Karadeniz ticareti" bahsinde yer almaktadır.

kara yoluyla gelip gidecek tüccarın haricinde İstanbul'da elçi bulundurma hakkını da kaybetti¹³.

Bundan on yıl sonra imzalanan bir yenileme antlaşmasının (15 Muharrem 1133/12 Kasım 1720)¹⁴ onbirinci maddesinde ise Osmanlı tüccarlarının Moskov ülkesinde ticaret yapabildiği gibi, Rus tüccarlarının da Osmanlı ülkesinde ticaret yapabileceği ifade ediliyordu; fakat denizlerden bahis yoktu¹⁵.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Karadeniz'deki Rus tüccarların statüsüne temas eden ilk antlaşma 1739 Belgrad antlaşmasıdır¹⁶. Antlaşmanın dokuzuncu maddesinde Osmanlı ve Rus tüccarlarının karşılıklı olarak ülkelerinde serbest ticaret yapabilmeleri kabul ediliyor ve "*Karadeniz'de vâki' urusların ticâreti Devlet-i Aliyyemin reâyâsına müteallik olan sefineler ile olmak câiz ola*" hükmü getiriliyordu¹⁷. Nitekim Rus tüccarlarının bu maddeden yararlanarak Karadeniz'deki ticaretlerini geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Ancak bu antlaşma ile Rusya'nın Azak'ta harp ve ticaret gemisi bulundurmayacağı te'kid edildiğinden Karadeniz'in tamamen Osmanlı hükümünde olduğu Rusya tarafından da kabul edilmiş oldu.

XVIII. yüzyılda imzalanan Osmanlı-Rus antlaşmaları içinde Karadeniz'i bir Türk gölü olmaktan çıkararak ve Boğazları milletlerarası tartışma konusu haline getiren Temmuz 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşmasıdır¹⁸. 1768

¹³ Bu antlaşmanın uygulanabilmesi için yapılan müzakereler Rusya'nın Azak konusundaki menfi tavrı sebebiyle gecikmiş, fakat Osmanlı Devletinin harp tehdidi üzerine 1713'de Edirne'de kabul edilmişti (Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 38-40). Rusya, İstanbul'da elçi bulundurma hakkını yeniden 1717 yılında elde etti. (Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 42).

¹⁴ Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 43.

¹⁵ Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesi Evâsıt-ı Zilhicce 1133/3-12-Ekim 1729 tarihinde gerçekleşti (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 64; *Nâme-i Hümayûn*, nr. 1, s. 12).

¹⁶ 8 Eylül 1739'da Belgrad'da imzalanan antlaşmanın, 16 Ekim 1739'de Petersburg'da imza edildiği (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 89), Evâsıt-ı Ramazan 1152 (12-21 Aralık 1739)'da İstanbul'da tasdik edildiği (*aynı defter*, s. 85) görülmektedir. Antlaşmanın bir diğer süreti *Nâme-i Hümayûn*, nr. 1, s. 17-19'da bulunmaktadır.

¹⁷ *Nâme-i Hümayûn*, nr. 1, s. 18; *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 85.

¹⁸ Antlaşmanın İstanbul'daki tasdik tarihi Evâsıt-ı Ramazan 1188/15-24 Kasım 1774'dür. Antlaşma metni için bk. *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 139-149; B.O.A., Bâb-ı Âsafî, Divân-ı Hümayûn *Düvel-i Ecnebiye* (A. DVN.DVE), dosya 9. nr. 42, 44. Antlaşmanın imza tarihi konusunda farklı günler kaydedildiği 12 Temmuz (Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 50), 17 Temmuz

yılında başlayan Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaş Osmanlı Devletinin mağlubiyeti ile son bulmuş ve oldukça güç şartlarda antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşma siyasi sonuçları yanında Karadeniz'in tarihinde oynadığı rol bakımından da çok önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Antlaşmanın onbirinci maddesiyle, Rusya'nın Karadeniz ve Akdeniz'de kendi ticaret gemileriyle serbest ticaret yapabilmesi, yine Rus tüccarına, Fransa ve İngiltere gibi dost devletlerin tüccarının tabi olduğu şartların esas alınması imtiyazı verildi. Buna göre Rus tüccarı Fransız ve İngiliz tüccarların ödediği gümrük resminden başka vergi ödemecekti. Ayrıca Rusya'da denizlerde kazaya uğrayan gemilere yardım edilecekti. Bu anlaşma ile Rusya yaklaşık bir asır süren uzun bir mücadeleden sonra Karadeniz'de ilk defa kendi gemileri ile ticaret yapabilme hakkını elde etmiş oldu.

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rus ticaret gemileri Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret yapmaya başladılar. Yine bu antlaşma ile Rusya yüzyıllar içinde Fransa ve İngiltere'nin çeşitli güçlüklerle elde ettikleri ticari imtiyazları bir anda elde etmiş oldu. Bundan sonra Rus tüccarı karşılaştıkları her problemde Fransız ve İngiliz tüccarları örnek göstererek çözüm bulunmasını istedi. Bununla beraber Küçük Kaynarca Antlaşmasının aslında sadece bir ateşkesden ibaret olduğu çok geçmeden anlaşıldı. Özellikle Karadeniz ile Akdeniz arasındaki deniz ticaretini ihtiva eden maddenin de tadile muhtaç olduğu görüldü. Bunun üzerine 21 Mart 1779 (3 Rebi'ülevvel 1193) tarihinde imzalanan Aynalıkavak Tenkihnâmesinin altıncı maddesiyle Rus tüccarına Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret izni verildiği halde gemilerinin büyüklüğüne bir kısıtlama getirildi. Buna göre en büyük gemi 16.000 kile (= 26.400 pota), en küçüğü 1000 kile (= 1650 pota) ağırlığında yük taşıyabilecek büyüklükte olacaktı. Bu konuda Fransız ve İngiliz ticaret gemilerinin büyüklüğü esas alınmıştı. Ayrıca Rus ticaret gemilerinde ihtiyaç olsa bile, Osmanlı Devleti'nin izni olmadan Osmanlı reâyâsının gemici olarak kullanılması yasaklandı¹⁹. Bu antlaşma ile Rusya'nın denizlerdeki ticareti kısmen

(Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, 422) ve 21 Temmuz (Danişmend, *Kronoloji*, IV, 57; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, 1, 121) görülmektedir.

¹⁹ *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83. s. 155; A. DVN. DVE, dosya nr. 15, vesika 18. Yaklaşık bir hesapla en büyük geminin tonajı 450, en küçüğünün 28 ton olacaktır.

şartlara bağlandı ve uygulamada biraz kısıtlayıcı oldu. Çünkü yeterli gemi ve gemici donanımı bulunmayan Rusya özellikle yararlanmaya çalıştığı Osmanlı reâyâsından mahrum edildi²⁰.

Osmanlı Devleti antlaşma maddelerinde Karadeniz ve Akdeniz'de kendi gemileriyle ticaret yapabilme hakkını Rusya'ya tanıdığı halde uygulamada çeşitli zorluklar çıkartarak bunu engellemeye çalışıyordu²¹. Gerek Karlofça ve gerek Aynalıkavak antlaşmalarında Rusya'ya, Fransa ve İngiltere'ye tanınan şartlarda ticaret izni verilmiş olmasına rağmen o zamana kadar Karadeniz'de diğer devletlerin gemilerine ticaret için müsaade edilmemişti. Bu sebeple Rusya'nın Karadeniz'den getirip Akdeniz'e geçirmek istediği gemileriyle ticaret yapabilmesi kolay olmadı. Sonunda 1780 yılı başında kabul edilen bir uygulamayla, Rus gemilerine sadece kendi ülkelerinin mahsülünü getirmeleri ve bu mallara İstanbul'da ihtiyaç olmaması halinde başka ülkelere götürebilmeleri izni verildi²². Rusya'nın 1781'de Avusturya ile bir ittifak yaparak siyasi gücünü arttırmasından sonra Bâbîâlî'ye bir nota vermesi iki devlet arasında ticari meselelerin yeniden görüşülmesi için bir zemin hazırladı. Rusya'nın bir taraftan Kırım'ı istilâ etmesi ve âdetâ savaş için vesile araması karşısında Osmanlı Devleti, Rusya ile Haziran 1783 Ticaret antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı²³. Seksenbir maddeden oluşan ve Osmanlı-Rus tarihinde önemli bir yeri olan bu ticaret antlaşmasının maddeleri arasında, Rusya'nın Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapabileceği, ellerinde "mürûr tezkiresi" denilen geçiş belgesi olanların istedikleri yere gidebileceği, denizlerde kazaya uğrayan Rus gemilerine Osmanlı gemilerinin yardım etmesi, Fransa ve İngiltere tüccarına tanınan hakların Rus tüccara da tanınarak % 3 gümrük resmini ödedikten sonra serbestçe hareket edebilmeleri, Osmanlı reâyâsının Rusya'ya gitmemesi için ilgililerden haber-

²⁰ Daha 1768 harbi sırasında Doğu Akdeniz'deki adalar reâyâsını çeşitli vesilelerle kendi hizmetine alan Rusya'nın önemli insan gücü kaynağı engellenmiş oldu (Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 52, not 2).

²¹ Aynalıkavak Tenkihname'si'nin imzalanmasından hemen sonra Karadeniz'e geçmek isteyen zahire ve ihracı yasak eşya taşıyan bir Rus gemisine geçiş izni verilmesine çıkartılan zorluklar konusunda bk. Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 52-54.

²² Rusya tüccarının malını İstanbul'da ucuz fiatla satması için zorlanmaması da şartlar arasında idi (Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 54).

²³ Tukin, *Boğazlar Meselesi*, s. 55-57.

siz Rusya elçisi tarafından pasaport verilmemesi, Rus gemilerinin Osmanlı limanlarında tamir edilebilmesi, boğazlardan geçişte sadece 300 akçe selâmiye (selâmet) akçesi alınması, Osmanlı tüccarına Rusya'nın Karadeniz kıyılarından zahire nakl edilmesine ve ihracı yasak bazı maddelerin de Rusya'ya götürülmesine izin verilmesi yer almaktaydı²⁴.

Böylece Rusya, Osmanlı Devletine ait denizlerde kendi gemileriyle en geniş haklarla ticaret yapmaya başladı. 1802'de Fransa, arkasından İngiltere ve daha sonra diğer devletler Rusya'nın açtığı bu yoldan giderek Karadeniz'de ticaret yapmaya başladılar²⁵.

Küçük Kaynarca Antlaşması öncesinde Rusya'nın Karadeniz Ticareti

Her ne kadar Rusya'nın Karadeniz'de ticaret yapmasına ilk defa 1739 Belgrad antlaşmasıyla izin verilmişse de uygulamada daha XVIII. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Rusların Osmanlı ticaret gemileriyle kısıtlı da olsa ticaret yaptıkları görülmektedir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Karadeniz'de ticaret yapan Rus tüccarının sayısı 1702'de bir, 1704'de iki ve 1714'de iki olmak üzere toplam beş idi²⁶. Öyle anlaşılıyor ki Rusya, antlaşma maddelerinde kabul ettiremediği denizlerde ticaret yapabilme hakkını bazı istisnâî izinler olarak uygulamada gerçekleştirmeye çalışmaktaydı. Nitekim sözü edilen beş tüccardan üçü Rusya'nın İstanbul'daki elçi ve murahhasları idi.

Karadeniz'e çıkmak üzere 1702'de ilk izni alan iki Rus tâciri Kefe'ye giden bir Osmanlı gemisine 25 fiçı zeytinyağı ve birkaç denk pamuk yükleye-

²⁴ Ticaret Antlaşmasının tam metni: *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 175-190; Cevdet Paşa, *Tarih*, II, 369-391.

²⁵ İdris Bostan, "İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1846", 6, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1991, s. 23. Osmanlı Devletinin Rusya'ya verdiği ticari imtiyazlarla ilgili kronolojik özet bir değerlendirme için bk. Halil İnalçık, "İmtiyâzât", *El²*, III, 1186. İspanya, Sicilyateyn, Hollanda, Prusya, Sardunya ve Danimarka gibi Avrupa Devletlerinin Karadeniz ticareti için bk. Kemal Beydilli, *aynı makale*, s. 704-746. Avusturya'nın ticarete başlaması ile ilgili olarak da bk. Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve hakâiku'l-ahbâr*, nşr. Mücteba İlgürel, İstanbul 1978, s. 36-37.

²⁶ *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 11/10; s. 16/25, 29; s. 38/109-110.

rek Azak'a götürmek istemişler ve Kerş boğazından geçişte kendilerine mani olunmaması için bir yol hükmü almışlardı²⁷.

İstanbul Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İstanbul'a gelen Rusya'nın orta elçisi Petro Andriyeviç Tolstoy kendi siyasi nüfuzunu kullanarak deniz ticaretinin başlamasını istemiş olmalıdır. Rus elçisi 1704'de bir miktar ağaç fidanı, kuru yemiş, sirke, hamır, çadır, at, pamuk ve pamuk ipiği ile Diyarbekir bezini Moskova'ya ulaştırmak üzere bir gemiyle Azak'ta bulunan kardeşine yollamak istemiş ve Kerş boğazından geçişte görevlilerin güçlük çıkarmaması için bir yol hükmü almayı başarmıştır²⁸.

Rusya deniz ticaretinin pek yaygınlık kazanmadığı, bu tarihten ancak on yıl sonra yeni bir ticaret izni istemesinden anlaşılmaktadır. Bu arada Osmanlı Devleti ile Rusya arasında vuku bulan 1711 Prut savaşıyla ilişkiler bozulmuş, Rus orduları yok olmak tehlikesiyle karşı karşıya gelmişti. Azak'ı geri vermek de dahil her şartı kabul etmek zorunda kalan Rusya'nın artık yeni iddia ve haklar talebiyle Osmanlı Devleti'ne müracaatı imkânsız hale gelmişti. Bu sebeple 1713 Edirne anlaşmasında ticareten bahsedilmedi. Ancak antlaşmada belirlenen Azak'ın geri verilmesi ve sınır tesbiti çalışmalarını 1715 senesine kadar devam ettüğinden bu arada eski uygulamaların Ruslar tarafından sürdürülmek istendiği görülmektedir. Nitekim 1714 yılında Rusya'nın İstanbul elçisi ve murahhasları karadan taşınması zor olan inşaat malzemeleri ile diğer bazı eşyaları deniz yoluyla Azak'a götürülmesi amacıyla izin aldılar²⁹. Azak'ın yeniden Osmanlı topraklarına katılması ile

²⁷ Evâsıt-ı Safer 1114/7-16 Temmuz 1702 tarihli Âsitâne Kaimmakamı, Kefe Paşası, Kerş ve Taman kale dizdarlarına hitaben yazılan hüküm: *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 11/10.

²⁸ Evâhır-ı Zilhicce 1115/26 Nisan-5 Mayıs 1704 tarihli Kapudan-ı Deryâ Osman Paşa'ya ve Kerş ile Taman kaleleri dizdarlarına gönderilen hükümde dönüşte bazı eşya ve zahire getirileceğinden mani olunmaması emrediliyordu (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 16/25). Bundan üç ay sonra Evâhır-ı Rebi'ülevvel 1116/24 Temmuz-2 Ağustos 1704'de aynı meâlde bir yol emri (*aynı defter*, s. 16/29) daha alan elçinin bunu birincisini tekid için mi yoksa yeni bir ticaret gerçekleştirmek maksadıyla mı aldığını tesbit etmek mümkün olmamaktadır.

²⁹ 19 Şa'ban 1126/30 Ağustos 1714 tarihli İstanbul'dan Azak'a kadar yol boyunca deniz kenarında bulunan kazaların kadılarına, İstanbul Gümrük Emni Ahmed'e, Kerş ve Taman kalelerindeki dizdarlara hitaben yazılan hükümde "Memnû'âtından olmayan eşyalarının mürûruna mûmâna'at olunmayup ve gümrük talebiyle müdâhale ve rencide olunmamak" emredilmiştir (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 38/110).

Rusya'nın Karadeniz'de kıyısı kalmadı ve içerilere çekildi. Böylece Karadeniz, 1739 Belgrad Antlaşmasına kadar Rusya için ticarete kapalı kaldı.

1739 Belgrad Antlaşması sayesinde Karadeniz'de Osmanlı gemileriyle ticaret yapma hakkını elde eden Rus tüccarlarının ilk yıllarda bazı güçlükleri olduğu tüccar sayısının azlığından anlaşılmaktadır. 1768 Osmanlı Rus harbine kadar yaklaşık 30 sene süren sulh döneminde Rus tüccarları Osmanlı gemileriyle Karadeniz'de ticarete katıldılar. 1702'den 1714'e kadar Rus tüccarları için sadece 5 gemi Karadeniz'e çıkmış, 1714-1743 arasında yaklaşık otuz sene bu şartlarda bir ticaret yapılmamış ve Belgrad antlaşmasından birkaç sene sonra yeniden başlamıştır. Buna göre 1743-1768 yılları arasında 25 yıl içinde 380 Osmanlı ticaret gemisi Rus tüccarlarının mallarını Karadeniz'e taşımışlardır³⁰.

XVIII. Yüzyılda İstanbul'dan veya Akdeniz'deki adalardan mal yükleyen Rus tüccarı, Rusya'ya götüreceği malları Karadeniz'de iki bölgeye sevk ediyordu. Biri Azak bölgesi ki burada Taygan (Taganrog) limanına, diğeri Özi Bölgesi ki burada Kılıburun ve Çarkaski'ye gidiyorlar³¹ ve eşyayı oradan kara yoluyla Rusya içerlerine taşıyorlardı.

XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Rus tüccarının Osmanlı ülkesinden kendi ülkesine Osmanlı gemileriyle götürdüğü mallar arasında kuru yemiş, sirke, şarap, kahve, pamuk ve pamuk ipliği, bez, ağaç fidanı ve ihracı yasak olmayan eşya bulunuyordu³². Rus tüccarının Osmanlı İmparatorluğuna ihrac ettiği mallar arasında ise havyar, et, buğday, arpa, balık, tütün yaprağı, balmumu, demir, çini, halat ve kürk yer alıyordu.

Rus tüccarı, bu malları ülkesine götürebilmek için onları satın aldığı Osmanlı limanlarında diğerk müste'min tüccarlar gibi % 3 gümrük resmini

³⁰ Bu bilgiler *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 11/10; 16/25, 29; 38/109-110 ile *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84'deki yol hükümlerinden derlenmiştir.

³¹ A.DVN. DVE, Dosya nr. 8, vesika 20. Ayrıca Rusya tüccarının yol ahkâmına ait *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84'deki defterde yer alan hükümler bu konularla ilgili bilgiler ihtiva etmektedir.

³² Hemen her yol hükmünde ihracı yasak olmayan malların taşınmasına mani olunmaması isteniyordu.

ödüyor ve gerektiğinde gümrük görevlilerine göstermek üzere *eda tezkiresi* denilen bir yazı alıyordu³³.

Karadeniz'deki Rus ticaretini kontrol eden Osmanlı görevlileri ise yol hükümlerinin kendilerine hitaben yazıldığı kimselerdi. İstanbul'dan Yenikale, Azak ve Özi bölgeleriyle, oralardan Moskov hududuna varıncaya kadar yol üzerinde görevli olan kadı, nâib, kethuda yeri, yeniçeri serdarı, is-kele emini, geçit zabiti ve gümrükçülerin hepsi ticaret husûsunun en iyi şekilde uygulanması ile sorumluydu³⁴.

Karadeniz'de Osmanlı gemileriyle ticaret yapma hakkını kullanmak isteyen Rus tüccarları çeşitli güçlüklerle karşılaşmışlardır. Tüccarların şikâyetleri daha çok Osmanlı gümrük görevlileri ve mahallî yöneticiler ile ilgiliydi. Bu görevliler zaman zaman antlaşmalara uymayan uygulamalarda bulunarak tüccarı mağdur etmekteydiler. Bunlara bir kaç misâl verecek olursak Şubat 1743 tarihli bir ferman Rus tüccarlarının nelerden şikâyetçi olduğu konusunu daha iyi aydınlatmaktadır. Ferman, Yeni Kale muhafızı olan Kefe beylerbeyi vezir Ebubekir Paşa'ya ve Kefe Gümrük Emini'ne gönderilmiştir. Fermandan anlaşıldığına göre Kasım 1742'de İstanbul'dan Yenikale'ye giden Rus tüccarlarından birkaç defa gümrük vergisi istenmiş ve taşıdıkları eşya, karşılığında para ödenmeksizin zorla alınmıştır. Bu durumu Don bölgesindeki bir Rus zâbiti İstanbul'daki Kapı Kethudasına bildirmiş ve o da zararın tazminini istemek üzere Sadaret'e başvurmuştur³⁵. Benzer birkaç olay daha yine Yenikale yakınlarında ve Kefe'de meydana gelmiş ve bunlarla ilgili fermanlarda gereken tedbirlerin alınması görevlilere bildirilmiştir.

³³ Bu husus Belgrad Antlaşmasında yer alan 9. maddeye göre düzenlenmişti ve Rus tüccarının ödeyeceği gümrük, Osmanlı ülkesinde ticaret yapan müstemin tüccarların ödediği miktar ile aynı idi (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84, s. 26/95, 35/138, 38/151 v.s.).

³⁴ Ticaret için izin manasına gelen yol emirlerinin hemen hepsinde bu görevliler zikredilmektedir (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84 çeşitli yerler). Şayet Rusya tüccarı, Ege denizindeki adalardan şarap almış ve Rusya'ya götürürüyorsa bunları İstanbul'da karaya çıkarmamak şartıyla Karadeniz'e geçebilirdi. Bu durumda Hassa Bostancıbaşı ile Kavak ustası bunları kontrol ediyordu (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84, s. 44/166, 52/197, 55/206, 56/212, 63/248 v.s.).

³⁵ Evâil-i Muharrem 1156/25 Şubat-6 Mart 1743 tarihli fermanda antlaşma maddelerine riayet etmeleri ve haksız gümrük almamaları görevlilere emredilmiştir (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84, s. 32-33/126).

Nitekim, Ağustos 1743'te İstanbul'a gelmek için yola çıkan Rus tüccarları Yenikale'de durdurulmuş, kendilerinden iki kat gümrük istendiği gibi yanlarındaki hayyar ve paraları da alınmıştır³⁶. Ayrıca Ekim 1744'de Çarkaski'den İstanbul'a gelecek olan iki Rus tüccarı Yenikale'ye geldiklerinde kendilerinden % 4 gümrük alınmıştır³⁷. Bir diğerinde ise Or kapısında emtiasının gümrüğünü ödeyen tüccarlar Kefe'ye uğradığında yeniden gümrük istenmiş³⁸, yanında parası olmayanlardan daha sonra ödetmek için borç temessükü alınmış³⁹ veya hapsedilerek istenilen parayı ödemedikçe serbest bırakılmamıştır⁴⁰.

Bütün bu örnekler göstermektedir ki, Belgrad antlaşmasının imzalanmasından yıllar sonra bile antlaşma maddelerine ve pekçok fermana rağmen gümrük resmi konusunda yeterince sağlıklı bir uygulama gerçekleşmemiştir. Galiba Osmanlı görevlileri çeşitli güçlükler çıkartarak Karadeniz'deki ticareti engellemeye çalışıyorlardı.

Rusya tüccarlarının bir başka şikâyet konusu da taşıdıkları malları kendi ülkelerine sâlimen ulaştırmakla ilgili idi. Çünkü Rus tüccarı ithal ettiği malı ya Don (Ten) nehri tarafına veya Özi tarafına götürüyordu. Don nehri tarafına gidenler Taygan limanına kadar, Özi tarafına gidenler ise Zaporova ka-

³⁶ Yenikale muhafızı olan Kefe beylerbeyinin Rus tüccarlardan 160 guruş, gümrük emini 150 guruş ve yeniçeri zabiti 65 guruş aldığı Evâil-i Şa'ban 1156/20-29 Eylül 1743 tarihli hükümlerden anlaşılmaktadır (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84, s. 36-37/142-144).

³⁷ Tüccarlardan Gümrük Emini, gümrük vergisi adı altında 530 guruş, Kale-i Cedid ağası ve mütesellimi 450 guruş almışlardır. Kale-i Cedid Muhafızı vezir Mehmed Paşa'ya ve Kale-i Cedid kadısına gönderilen Evâhır-ı Cemaziyellevvel 1158/21-30 Haziran 1745 tarihli hüküm: *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84, s. 42/162.

³⁸ Evâsıt-ı Receb 1161/7-16 Temmuz 1748 tarihli Kefe Beylerbeyisine ve Kadısına hitaben yazılan hükümde Kefe Gümrükçüsü Ali'nin tüccarlardan zorla 81 guruş aldığından bahsedilmektedir (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84, 46-47/176).

³⁹ İki Rus tüccarı gümrük resimlerini ödedikleri halde Yenikale Gümrük Emini ahidnameye aykırı olarak zorla 135 guruş almak istemiş ve yanlarında paraları olmadığı için borç temessükü almıştır. Bu hususun şikâyet edilmesi üzerine Kefe Beylerbeyisine ve Yenikale Kadısına gönderilen Evâil-i Cemâziyelâhır 1161/29 Mayıs-7 Haziran 1748 tarihli ferman: *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84 s. 46/175.

⁴⁰ Kefe Gümrük Emini'nin haksız gümrük talepleri yanında Rus tüccarlardan her araba yükden zorla bir kürk aldıkları da anlaşılmaktadır. Kefe Beylerbeyisine ve Kadısına gönderilen Evâsıt-ı Rebi'ülâhır 1162/31 Mart-9 Nisan 1749 tarihli ferman: *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84 s. 47-48/180. Kefe ve Yenikale gümrüklerinde vuku bulan haksız uygulamalardan dolayı yapılan benzer şikâyetler *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84, s. 55/207 ve s. 68/291'de de yer almaktadır.

zaklarının bulunduğu bölgeye kadar eşyalarını Osmanlı ticaret gemileriyle taşıyorlardı. Daha yukarılara ise nehir yoluyla devam edeceklerinden bazen yüklerini azaltmaları gerekiyordu. Nitekim Rusya'nın İstanbul'daki Kapı Kethudasının 23 Safer 1178 (22 Ağustos 1764) tarihli tavrından anlaşıldığına göre Özi'ye kadar Osmanlı ticaret gemileriyle gelen Rusya tüccarı nehrin suları azalmışsa geminin yükünü azaltmak amacıyla eşyanın bir kısmını Özi kalesinde yaşayan halkın tonbaz gemilerine aktarmak suretiyle yollarına devam ediyorlardı. Ancak, Kırım Hanı iki senedir gemilerin yüklü olarak nehirden geçmesine izin vermemekte ve tüccarların karadan gitmelerini istemektedir. Bu ise Rusya tüccarı için hem zor hem de çok masraflı idi. Ayrıca Han, tüccarların dönüşte Rusya malı götürmelerini de yasaklamakta ve onları boş olarak dönmeye zorlamaktaydı⁴¹.

Rusya tüccarını mağdur eden bir diğer husus da Karadeniz'in şiddetli fırtınalarına tutulan gemilerin batması veya karaya oturması sırasında uğradıkları zarar idi. Umumiyetle kıyıya yakın meydana gelen bu olaylarda sahil bölgelerindeki halkın gemilerdeki mallara el koymaları veya yağmalamaları halinde rus tüccarları zararlarının tazmin edilmesi için Bâbîâlî'ye başvuruyorlardı. Rusya'ya ait izni-sefine defterlerinde bunlarla ilgili örneklere rastlamak mümkündür. Meselâ, 1760'da Varna yakınlarındaki Tuzla köyü tarafında Rus tüccarının eşyasını taşıyan bir geminin batması üzerine emtia ile dolu variller karaya vurmuş, köy zabiti önce eşyayı köye taşıtmış ve korunması için dokuz bekçi görevlendirmiş ise de bekçiler ahali ile anlaşarak eşyanın çoğunu çalmışlar ve tüccarı mağdur etmişlerdir⁴². Yine 1761'de Misivri yakınlarında fırtınaya yakalandığı için kıyıya yanaşan gemideki eşyalar da halk tarafından yağma edilmiştir⁴³. Kefe limanında fırtınaya yakalanan demir

⁴¹ Rusya'nın İstanbul'daki Kapı Kethudasının tavrında sözü edilen üç Rus tüccarı ikisi Santorin, biri Kasota adasına mensup üç reaya reisin gemisiyle Özi'ye gelmiş ve bu engellerle karşılaşmışlardır. Kapı Kethudası ahidnâme gereği durumun düzeltilmesini istemiştir. Bunun üzerine ilgili ahidnâme maddesi yani 1739 Belgrad Antlaşmasının 9. maddesi 'der-kenar'a çıkartılmıştır. Ancak bu maddede doğrudan konuyla ilgili bir ifade bulunmadığından herhangi bir çözüm belirtilmemiştir (A. DVN. DVE. Dosya nr. 8, vesika 20).

⁴² Evâhır-ı Muharrem 1174/2-11 Eylül 1760 (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84, s. 90-91/465) ve Evâsıt-ı Rebi'ülâhır 1174/20-29 Kasım 1760 (*aynı defter*, hüküm 475) tarihli hükümlerde tüccarın zararının tazmin edilmesi isteniyordu.

⁴³ Evâil-i Şa'ban 1174/8-17 Mart 1761 tarihinde Özi valisine ve Misivri kadısına gönderilen hüküm: *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84, s. 93/482.

yüklü bir gemi de yükünü hafifletmek için 200 kantar demiri suya bırakmak zorunda kalmış ve daha sonra dalgıçların bu demirleri denizden çıkarması ile yoluna devam etmiştir⁴⁴.

1768 Osmanlı-Rus harbine kadar Osmanlı gemileriyle Karadeniz’de ticaret yapmaya çalışan Rus tüccarının gerçekleştirdiği ticaret hacmi pek büyük olmamakla beraber, savaş sonrasında kendi gemileriyle başlattığı ticaret için bir hazırlık ve tecrübe olmuştur.

Küçük Kaynarca Antlaşmasından Sonra Rusya’nın Karadeniz Ticareti

1768-1774 yılları arasında devam eden Osmanlı-Rus harbi sebebiyle Rusya tüccarının Karadeniz’deki ticareti akamete uğradı ve hiçbir tüccar Osmanlı gemileriyle dahi olsa bu denize çıkma hakkını kullanamadı. Savaşın bitmesi ve 1774’de Küçük Kaynarca antlaşmanın imzalanmasıyla ticaretin eskisinden daha hareketli bir şekilde yeniden başladığı görüldü. Çünkü antlaşmaya göre artık Rus tüccarı hem Osmanlı, hem de kendi gemileriyle ticaret yapabilecekti. Bu husus Karadeniz kıyılarındaki kazaların kadılarına birer fermanla ilan edilerek antlaşma maddelerine riayet etmeleri istendi⁴⁵.

Karadeniz’e çıkacak Rus tüccarlarının ve ticaret gemilerinin geçiş izni ile ilgili formaliteleri Rusya’nın İstanbul’daki maslahatgüzârı yürütüyordu.

Bu dönemde Rusya’nın Karadeniz’deki ticaretini iki ana başlık altında incelemek gerekmektedir. Biri Rusya mahsulü taşıyan Rus tüccarının İstanbul’a veya diğer Osmanlı diyarlarına yahut yabancı ülkelere mal taşıması, diğeri ise yabancı ülkelere veya ekseriya Osmanlı limanlarından aldığı malı Rusya’ya götürmesi idi.

Küçük Kaynarca antlaşmasının imzalanmasından kısa süre sonra Rusya’ya ait ticaret gemilerinin Karadeniz’e çıkmak istediği görülmektedir. Bu gemiler İstanbul Boğazından geçerken Rumeli Hisarı’nda gümrük görev-

⁴⁴ Evâsıt-ı Muharrem 1178/11-20 Temmuz 1764 tarihli Kefe Kadısına, Mütessellimine, Gümrük Eminine ve Zabıtine gönderilen hüküm: *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84 s. 102/578.

⁴⁵ 15 Cemâziyelâhır 1189/13 Ağustos 1775 tarihli Bendereğli ve 5 Receb 1189/1 Eylül 1775 tarihli Sinop kadılarının i’lâmlarında ahidnâme gereğince Rus tüccarına nasıl davranılacağına dair fermanın mahkeme huzurunda okunup tescil edildiği bildiriliyordu (BOA. Cevdet-Hariciye, nr. 187).

lileri tarafından içinde ihracı yasak mallardan birşey olup olmadığı incelenerek geçişine izin veriliyordu⁴⁶. Bu tüccarlar götürecekları mal ile ilgili gümrük resmini malı aldıkları yerde ödüyorlar ve edâ tezkiresi alarak yola çıkıyorlardı⁴⁷.

Küçük Kaynarca antlaşmasında yer alan ticarete ait konuların çok geçmeden yeniden ele alınması gerektiği anlaşıldı. Çünkü Rusya her türlü geminin Karadeniz'e çıkmasına izin verilmesini istiyordu. Hatta daha önce Akdeniz'de savaş gemisi olarak kullandığı beş büyük gemisini silahlardan arındırılmış şekilde tüccarlara devrederek Karadeniz'e geçirmek istemesi de bunun sonucu idi. Bu hususta defalarca müracaatda bulunan Rus elçisi müspet bir cevap alamadığı gibi Osmanlı devlet adamlarının verdiği bir örnekle de işin imkânsızlığını kabullenmek zorunda kaldı. "*Faraza, Devlet-i Aliyye Tersânesinden birkaç kalyonun topları kaldırılıp eşya tahmili ile bir âhar devlet limanına göndersek derûnunda olan tüccar emtiası mümâna'at olunmamağa vesîle olur mu ve ahidnâmeye muvâfık idi deyü iddiâ mümkün midir*"⁴⁸ şeklindeki Osmanlı cevabı bu isteğin yerine getirilemeyeceğini açıklamaktaydı.

Küçük Kaynarca öncesinde Rus tüccarlarının Karadeniz'de kendi gemileriyle ticaretlerine izin verilmediğine göre gemi ve gemici ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları meselesi ortaya çıkmaktadır. Daha 1768-1774 harpleri sırasında Rusya, Doğu Akdeniz'deki adalar reâyasını imtiyazlar vadederek Kırım'a göçettirmeye çalışmış ve savaştan sonra da bu faaliyetlerine devam ederek bunlardan denizcilik konusunda yararlanmaya uğraşmıştı. Bu sayede de donanmasının gemici ihtiyacını adalı rumlardan sağlamayı kısmen başarmıştı⁴⁹. Ayrıca Rusya, ya gemi satın alarak veya kiralayıp bandıra değiştirerek yabancı devlet gemilerine sahip olmak suretiyle ticaret filosundaki gemi ihtiyacını karşılamaya uğraşmaktaydı. Meselâ, 1778 (1192)'de aslen

⁴⁶ Evâhır-ı Ramazan 1188/25 Kasım - 4 Aralık 1774 tarihli İstanbul Gümrük Eminine gönderilen hüküm: *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84, s. 118/702. Benzer diğer hükümler: *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84, s. 120/712, s. 130/742, s. 134/761 v.s.

⁴⁷ Bu husus antlaşma maddesiyle tespit edilmiştir.

⁴⁸ Sadrâzâmın konuyla ilgili telhisi üzerinde I. Abdülhamid'in "*Benim vezirim telhîsin mücebince nizâm veresiz*" şeklindeki hatt-ı hümayûnu bulunmaktadır (A. DVN. DVE. dosya nr. 9, vesika 24).

⁴⁹ Cevdet, *Tarih*, XI, 67.

İngiliz olup Rusya tebeasına geçen, “İngiltere devletinden udûl ve Rusyalu bandırası tahuna duhûl” eden James adlı tüccar geç denilen küçük bir ticaret gemisini bir İngilizden satın almış ve onunla Karadeniz’e geçmek istemiştir. Ancak Karadeniz’e çıkarken Boğazdaki gümrük görevlileri tarafından durdurulmuş ve bunun İngiliz gemisi olduğu iddia edilerek geçişine izin verilmemiştir. Daha sonra mesele anlaşılmış ve gemideki gemicilerin de rus olduğunun tesbit edilmesi üzerine geçiş izni verilmiştir⁵⁰.

Küçük Kaynarca’da biraz aceleye gelen ticarete dair konular 1779’da Aynalıkavak Tenkihnâmesi ile daha etraflı bir şekilde maddelere bağlandı ve Rusya tüccarının hangi şartlarda ticaret yapabileceği konusu açıklık kazandı. Fakat denizlerde ticaret yapma hususunun giderek önem kazanmasıyla da 1783’te yeni bir ticaret antlaşması imzalandı. Bu ticaret antlaşmalarının Rusya’ya sağladığı en önemli avantaj daha önce çeşitli vesilelerle Osmanlı Devleti’nden imtiyazlar alan ve Akdeniz’de bunları uygulayan Fransa ve İngiltere ile aynı haklara sahip olmasıydı⁵¹. Rusya kendisi ile ilgili uygulamalardaki aksaklıkları her zaman bu devletleri örnek göstererek çözmeye çalışıyordu.

Rusya’ya ait izn-i sefine defterlerinde kayıtlı Rus ticaret gemileri ile ilgili ahkâmdan öğrenildiğine göre 1775-1787 yılları arasında Rusya iskelelerine gitmek üzere Karadeniz’e geçiş yapan Rus ticaret gemilerinin ve Osmanlı reâyâ gemileriyle ticaret yapan Rus tüccarının sayıları şöyledir⁵²:

⁵⁰ Evâil-i Rebi’ülâhür 1192 (29 Nisan - 8 Mayıs 1778) tarihli Rumeli Hisarı’nda görevli gümrük eminine hitaben yazılan ferman: *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 12/108. Bu uygulamanın, Karadeniz’e kendi gemileriyle geçiş yapmak isteyen İngiliz tüccarlarının bulunduğu bir usul olduğunu düşünmek de mümkündür.

⁵¹ Osmanlı Devletinin Fransa ve İngiltere tüccarına verdiği imtiyazlarla ilgili özet bilgi için bk. İnalçık, *İmtiyâzât*, s. 1183-1185.

⁵² Bu bilgiler Düvel-i Ecnebiye Tasnifindeki Rusya ile ilgili 84-86 numaralı defterlerden derlenmiştir. Bu listenin aylara göre hazırlanmış ayrıntılı şekli için bk. Ek 1.

1774-1787 yılları arasında Karadeniz'e geçiş yapan Rus tüccarı ve Rusya ticaret gemileri

Sene	Rus Bandırası	Osmanlı Bandırası	Sene	Rus Bandırası	Osmanlı Bandırası
1774	1	1	1781	23	3
1775	22	9	1782	35	-
1776	19	-	1783	40	-
1777	22	4	1784	56	-
1778	2	3	1785	68	-
1779	5	14	1786	76	-
1780	16	4	1787	60	-
			Toplam:	445	38

Buna göre, 1774-1787 yılları arasındaki on üç yıl içinde Karadeniz'e çıkan Rus ticaret gemilerinin sayısı 445'dir. Bu rakamlar Rus ticaret gemilerinin gerçek sayısını vermemekle beraber⁵³, Küçük Kaynarca Antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra süratle artmış olduğunu göstermektedir. Özellikle Aynalıkavak Tenkihnâmesinden sonra Osmanlı-Rus harbinin yeniden başladığı 1787 senesine kadar devamlı bir artış olmuştur. Rus tüccarları Küçük Kaynarca'dan sonra bir müddet daha Osmanlı reâya gemileriyle ticaret yapmayı sürdürmüşler ve 1781 senesinden sonra da tamamen terketmişlerdir. Bu süre zarfında Osmanlı ticaret gemileriyle mal nakleden Rus tüccarının sayısı 38'dir. 1778 ve 1779 senelerinde Karadeniz'e çıkış yapan Rus ticaret gemilerinin sayısında görülen düşüşün sebebi ise Osmanlı Devletinin Küçük Kaynarca'da imzaladığı antlaşmadan pek memnun kalmayıp Rus gemilerine bazı güçlükler çıkartarak geçişi zorlaştırması ve durumun yeniden gözden geçirilmesini istemesi idi. Osmanlı Devleti, Rus ticaret gemilerinin tonajını ve taşıdığı malların cinsini sınırlamak istiyordu. Aksi takdirde Rusya'nın, ele geçirdiği Kırım bölgesi yanında ileride bütün Karadeniz mahsullerini kendisine maletmesi söz konusu olabilirdi. Böylece Osmanlı

⁵³ Bu rakamlar, Karadeniz'e geçiş yapan gemilerle ilgili izin-i sefine hükümlerinden çıkartıldığı için sadece İstanbul boğazından geçen gemi sayısını göstermektedir. Bu sebeple bu sayı içinde bir geminin Karadeniz'den dönüş yaptıktan sonra yeniden Rusya'ya gitmek için kaç defa daha geçiş yaptığını tesbit etmek gerekmektedir.

İmparatorluğu için önemi büyük olan zahirenin Rus gemileriyle başka diyarlara gitmesi ve Karadeniz ticaretinin Rusların eline geçmesi meselesi ortaya çıkabilirdi⁵⁴. Aynalıkavak Tenkihñamesiyle (1779) Rus ticaret gemilerinin tonajının belirlenmesi sonucunda Karadeniz’de ticaret yeniden başladı. Bu kriz döneminde (1778-1779) Rus tüccarının Osmanlı gemilerini kullanmayı tercih ettiği ve ticareti engelleme faaliyetlerine bu şekilde çözüm bulmayı düşündüğü görülmektedir.

Rusya ticaret gemileri 1774’den itibaren Karadeniz’e çıkmaya başlamalarına rağmen yaklaşık sekiz yıl için taşıdıkları yükün neler olduğu ile ilgili etraflı bilgiler bulunmamaktadır. İlk defa Eylül 1782 (Şevval 1196)’de Fransa’nın Marsilya limanından aldığı yüküyle Karadeniz’e geçmek isteyen iki rus ticaret gemisinin manifestosu hakkında bilgilerimiz bulunmaktadır.

Bu gemilerin taşıdıkları yiyecek maddeleri arasında badem, şeker ve şekerleme, ham sirke, zeytin, balık, erik, portakal ve kabuğu, anason ve hamr, eşya çeşitleri arasında ise çivid, ipek kumaş, kirpas, at takımı, oda takımı, boya, mazi, demir tarak, kağıt ve çini evani bulunuyordu⁵⁵. 1783 Osmanlı-Rus ticaret antlaşmasının imzalanmasından sonra ise Karadeniz’e geçen gemilerin ne taşıdıkları mutlaka kaydedilmiştir.

Rus tüccarları 1783-1787 arasındaki dört yıl zarfında kendi ülkelerine götürdükleri emtia ve eşyayı ekseriyetle Akdeniz’deki Osmanlı limanlarından, İstanbul’dan ve bazan da Fransa, İngiltere, Venedik, Malta ve diğer yerlerden satın alıyorlardı.

Rus tüccarların Doğu Akdeniz’deki adalar ile İzmir ve civarından satın aldığı yiyecek maddeleri ve eşya çeşitleri çok fazla idi. Yiyecek maddeleri arasında zeytin, zeytin yağı, sirke, ham sirke, limon, limon suyu, portakal ve kabuğu, hamr, arak, incir, üzüm, kuru yemiş, hurma, harnup, pirinç, balık yumurtası, çeşitli meyveler, badem, şekerleme, çam fıstık, tuz, Frenk ve Yemen kahvesi, Frenk ve Felemenk peyniri bulunuyordu. Eşya çeşitleri ise akgünlük, boya, boğası, sabun, sünger, pamuk ve pamuk ipliği, ipekli giye-

⁵⁴ *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 166-168. Bu vesikalardaki bilgilerin değerlendirilmesi konusunda daha geniş bilgi için bk. Tükin, *Boğazlar Meselesi*, s. 50-52.

⁵⁵ *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 56/526-527. Daha sonraki senelerde Rus tüccarların Fransa’dan getirdikleri mallar hemen aynı idi. (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 75/699, 100/916, 102/928, 111/1017, 145/1269, 159/1402; *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 86, s. 11/83, 29/258-259, 44/380).

cekler, çuka, kına, Venedik aynası, mermer, abanoz, selvi ağacı ve mukattarât idi⁵⁶.

1783-1787 Yılları Arasında Rusya'ya Taşınan Bazı Osmanlı Mahsûlâtı⁵⁷
Taşınan Emtianın Cinsi

Sene	Akgünlük kantar	Hamr vukyye	Harnup kantar	İncir kantar	Limon suyu vukyye	Üzüm kantar	Ham.sirke vukyye
1783	484	52300	822	5194	23000	9209	336410
1784	39.5	1160447	1712	2741	24260	2255	82200
1785	425	2212796	890	2196.5	72900	2763	107000
				(2900)			
1786	662	1137089	4081	2823.5	2550	2849	828864
1787	268.5	350 şişe	3618	1079	71346	2981	2052863

İstanbuldan satın alınanlar da yine benzer eşya ve yiyecek maddeleri idi⁵⁸. Rusya'nın yabancı devletlerden yaptığı ithalatta ise ilk sırayı 16 gemi ile Fransa alıyordu⁵⁹. Rus tüccarları İngiltere'den⁶⁰, Akdeniz'deki Venedik adalarından⁶¹, Malta'dan⁶² ve diğer devletlerden⁶³ satın aldıkları malları

⁵⁶ Rusya'ya nakledilen yiyecek ve eşya maddelerinin çoğunun adalar ve civarlarından temin edilmiş olması sebebiyle bunlarla ilgili kaynakları tek tek saymak yerine sadece defter numaralarını vermekle yetiniyorum (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85 ve 86).

⁵⁷ Bu liste *Düvel-i Ecnebiye*, 85 ve 86 numaralı defterlerde kayıtlı izni-sefine ahkâmından derlenmiştir. Daha ayrıntılı bir liste için bk. Ek 3.

⁵⁸ Rus kapudanların İstanbul'dan yaptıkları alışveriş sayısı düştü ve 1783-1787 arasında 16 gemi olarak tespit edilmiştir (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 73/666, 94/867, 873, 96/880, 104/960, 106/966, 119/1078, 121/1108, 1110, 125/1134, 1135, 144/1250; *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 86, s. 17/131, 35/279, 283. İstanbul'dan Rusya'ya götürülen eşyalar arasında bir sandık Frenkçe kitap bulunması da oldukça manidardır (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 89/829).

⁵⁹ *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 56/526-527, 60/592, 75/699, 100/916, 102/928, 111/1017, 145/1269, 159/1402; *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 86, s. 11/83, 29/257-259, 35/287-288, 44/380. Fransa'nın XVIII. yüzyıldaki Karadeniz Politikası ve Karadeniz'deki ticareti ile ilgili olarak bk. Faruk Bilici, *La Politique Française en Mer Noire 1747-1789*, İstanbul 1992.

⁶⁰ İngiltere'den aldıkları rom ve arpa suyu idi (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 86, s. 11/82).

⁶¹ Bu adaların hangileri olduğu belli değildir ve alınan mal ekseriya ham sirke idi (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 129/1170-1171).

⁶² Malta'dan malta taşı alınmaktaydı. (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 86, s. 35/294, 38/300, 41/341).

⁶³ Diğer devletlerin hangisi olduğu konusunda bilgi bulunmamaktadır (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 91/847-848, 119/1083, 121/1117, 127/1152-1153, 139/1227, 162/1410-1412; *Düvel-i*

Rusya'ya taşıyordu. Bu dönemde Rus ticaret gemilerinin Rusya için mal götürdükleri başlıca iskeleler Kalas, Potekali, Özi, Kerson, Kılburun, Azak ve Taygan idi.

Karadeniz'e çıkarak Rusya'ya mal götüren ticaret gemilerinin dönüştürme taşıdığı konusunda 1780 yılına kadar kesin bilgilerimiz bulunmamaktadır. Hattâ Aynalıkavak Tenkihnâmesi bile Rusya'dan taşınacak mallar konusundaki problemi çözmemiş ve antlaşmanın imzalanmasından hemen sonra zahire dolu bir Rus ticaret gemisinin Akdeniz'e geçişine izin verilmemesi üzerine başlayan müzâkerelerde bu konu yeniden ele alınmıştır. Rus elçisinin Küçük Kaynarca antlaşmasını ileri sürerek baskı yapması üzerine bu geminin geçişine izin verilmişse de çok geçmeden zahire ve ihracı yasak eşya yüklü iki geminin daha gelmesi ile meselenin ciddi olarak tartışılması gerekmiştir. Osmanlı devlet adamları İstanbul'un ihtiyacı olan zahirenin başka diyarlara gitmesi için izin verilmesine taraftar değillerdi. Nitekim yeni Reisülküttap olan Halil Hamid Efendi bu hususun halk arasında dedikoduya sebebiyet verdiğini ileri sürerek meselenin bir karara bağlanması için gayret gösterdi. Alınan karara göre Karadeniz'den gelecek Rus gemileri sadece kendi ülkelerinin mallarını taşıyabilecekti. İstanbul'daki Rus elçisi gemide bulunan malların bir listesini Bâbıâli'ye sunacak ve gemide İstanbul için lüzumlu mallar varsa bunlar değeriyle tüccardan satın alınacak ve kalan malların başka ülkelere götürülmesine izin verilecekti. Ancak, İstanbul'da fiyatların çok düşük olması halinde tüccarın mağdur olmaması için malını satmadan boğazlardan geçmesine müsaade edilecekti⁶⁴.

Karadeniz'deki Rus limanlarından gelen ve Rusya malı taşıyan Rus ticaret gemilerinin 1780-1787 yılları arasında tesbit edilebilen sayısı şöyledir.

1780-1787 yılları arasında Karadeniz'den gelen Rus ticaret Gemileri⁶⁵

Sene	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	Toplam
Gemi	3	117	22	30	59	76	90	17	314

Ecnebiye, nr. 86, s. 2/11, 6/55, 12/88, 13/99, 101-102, 111; 22/184-185, 35/290, 293, 40/323, 41/342).

⁶⁴ Reisülküttap ve Rus elçisi arasındaki karşılıklı yazışmalar, Fransız elçisinin arabuluculuğu ile gerçekleşmiş ve Rus elçisi 6 Ocak 1780 tarihli takriyle Osmanlı isteklerini kabul etmiştir (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 163-168; Tükin, *Boğazlar Meselesi*, s. 52-54).

⁶⁵ Bu bilgiler Düvel-i Ecnebiye Tasnifindeki 85-86 numaralı defterlerde bulunan Rusya tüccarına ait izni-sefine hükümlerinden derlenmiştir. Bu listenin aylara göre hazırlanmış ayrıntılı şekli için bk. Ek 2.

Buna göre Rus ticaret gemilerinin İstanbul veya Akdeniz'e Rusya malı taşımaya başlaması oldukça daha sonraki bir tarihte gerçekleşmiştir. Bu gemilerin sayısını aynı seneler için Karadeniz'e çıkan rus ticaret gemileri ile karşılaştırdığımızda toplam itibariyle Karadeniz'den dönüş yapanların biraz daha az olduğu görülmektedir. 1780-1787 yılları arasında toplam 374 gemi Karadeniz'e çıktığı halde, 314 gemi dönüş yapmıştır. Küçük Kaynarca Antlaşmasından itibaren Karadeniz'e çıkan rus gemilerinin dönüşte ne taşıdığı konusunda fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak 1780'den itibaren ise taşıdıkları mallar konusunda düzenli bilgiler mevcuttur.

Rusya'dan getirilen yiyecek maddeleri içinde havyar, peynir, tuzlu et, kuru balık, çay ve hububat, eşya ve malzeme olarak da demir, halat, kirpas, çuka, kürk, balmumu ve yelken bezi bulunuyordu.

1780-1787 yılları arasında Rusya'dan getirilen Bazı Rus Mahsülleri⁶⁶

Taşınan Malın Cinsi

Sene	Demir Kantar	Halat Kantar	Havyar Kantar	Hinta Kile	Revg. sâde Kantar
1780	11319	543	353	-	-
1781	19099	3666	840	-	-
1782	15927	5543	1377	4	13
1783	18479	1264	1860.5	58515	2870
1784	28651	808	2373	162230	1293
1785	9331.5	884	2720.5	324337	3290.5
1786	2611	988.5	1925	333188	2684.5
1787	847.5	46	257.5	70465	700.5

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Rus demirinin Osmanlı piyasasında önemli ölçüde kullanılmaya başladığı görülmektedir. Bu dönem zarfında bütün emtiada giderek bir azalma gözlenirken 1783'den itibaren Osmanlı pazarına giren buğdayın süratle arttığı tesbit edilmektedir.

Karadeniz'den gelen Rus ticaret gemilerinin mal yüklediği iskeleler ise daha çok Potekali, Kerson, Taygan ve Karadeniz'e kıyası olan diğer rus iskeleleri idi.

⁶⁶ Bu liste Düvel-i Ecnebiye Tasnifi'ndeki 85 ve 86 numaralı defterlerde kayıtlı izni-i sefine ahkâmından çıkarılmıştır. Daha ayrıntılı bir liste için bk. Ek 4.

Karadeniz Ticareti'nde görülen Aksaklıklar

Gerek Küçük Kaynarca⁶⁷ ve gerek 1783 Ticaret Antlaşması⁶⁸ imzalandığında bu antlaşmalarda yer alan hususlara riâyet edilmesi için ilgililere fermanlar gönderiliyordu. Ancak ahidnâmelerde yer alan hususlara her zaman riâyet edilmediği vuku bulan gelişmelerden anlaşılmaktadır.

Küçük Kaynarca antlaşmasının imzalanmasıyla Rusya tüccarının Osmanlı ülkesinde ticaretine izin verildiği halde ilk zamanlarda görevlilerin müsamahasız davrandığı ve halkın da Ruslarla ticaret yapmak istemedikleri görüldü. Nitekim 1775 senesinde Sinop'a gelerek odun satın almak isteyen bir Rus ticaret gemisi iskeleden uzaklaştırılmış ve alışverişine izin verilmemiştir⁶⁹.

Rusya tüccarının Karadeniz'de karşılaştığı problemler esas itibariyle gümrük vergilerinin uygulanmasındaki anlaşmazlıklar ve fırtına sebebiyle gemilerin uğradığı zararlar idi.

Küçük Kaynarca, Aynalıkavak ve 1783 Ticaret antlaşmalarıyla Rus tüccarının tabi olduğu statünün Fransa ve İngiltere ile aynı olduğu kabul edilmiştir. Buna göre Rus tüccarının ödeyeceği gümrük resmi malını satın aldığı veya Osmanlı ülkesinde sattığı yerde % 3 idi ve buna ilâve olarak boğazlardan geçişte 300 akçe selâmet akçesi vermesi gerekiyordu. Halbuki zaman zaman bu kurallara uyulmadığı ve bir maldan iki defa gümrük resmi alındığı görülmektedir. Meselâ, Temmuz 1776'da üç Rus tüccarı kendi ülkelerinden aldıkları malları İstanbul'a getirmek için yola çıktıklarında Özi

⁶⁷ Evâsıt-ı Rebi'ülâhır 1189 (11-20 Haziran 1775) tarihli Selânik Mollasına ve gümrük Eminine, İzmir Kadısına ve Gümrük Eminine gönderilen hükümler: *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84, s. 136/783-784.

⁶⁸ Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1197/14-23 Mayıs 1783'de Kapudan-ı Deryâ Gazi Hasan Paşa'ya, Özi valisine, Bahr-i Siyah ve Tuna sahilindeki kaza ve iskelerin kadı, nâib, zâbit ve iskele eminlerine, Boğazhisarı nâib, dizdar ve gümrükçülerine ve İstanbul Gümrük Eminine gönderilen hükümlerde her görevlinin ilgi sahasına giren konulara temas edilmiştir (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 70/632-633, 71/634, 181/1446).

⁶⁹ Bu husus Rusya'nın İstanbul'daki maslahatgüzarı olan Petreson tarafından şikâyet konusu olmuş ve bunun üzerine Evâhır-ı Cemâziyelâhır 1189 (19-28 Ağustos 1775)'da Bahr-i Siyah'daki bütün iskele ve limanların bulunduğu yerlerin kadı, nâib, kethudâ yeri, iskele emini, a'yân ve zâbitlerine hitâben ahidnâme şartlarına riâyetü emreden bir hüküm gönderilmiştir (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 84, s. 137/792).

Gümrük Nâzırı haksız olarak 27 guruş gümrük resmi olarak edâ tezkiresi yerine mühürlü birkaç kağıt vermiş ve tüccarlar İstanbul'a geldiğinde ise bu defa İstanbul Gümrük Emini yeniden gümrük talep etmiş ve tüccarlar mağdur olmuştur⁷⁰.

Gümrük resmi ile ilgili bir diğer ihtilaf konusu masdariyye resmidir⁷¹. Fransız tüccarından masdariyye resmi alınmamasına karşılık Rus tüccarının masdariyye vergisi ödemesi Rus elçisi tarafından şikâyet konusu olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti, Rusya tüccarının Fransa ve İngiltere tüccârı ile aynı haklara sahip olduğunu antlaşmalarla kabul etmişti. Rusya elçisinin Fransa'ya örnek göstererek kendi tüccarlarının da masdariyye resminden muaf olmalarını istemesi Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiş ve 5 Rebi'ülevvel 1193 (23 Mart 1779) tarihli bir fermanla durum İstanbul Gümrük Emini'ne bildirilmiştir⁷². Fakat bu defa Galata Voyvodalığı'na tabi İstanbul Masdariyyesi Mukataasının mâlikâne mutasarrıfı, gelirlerinde azalma olduğunu söyleyerek bu verginin hiç olmazsa müşterilerden alınmasını istemiş ve Rebi'ülâhır (Nisan) ayında bu doğrultuda yeni bir emir çıkartılmıştır⁷³. Rusya tüccarının bu uygulamadan pek memnun kalmadığı bir süre sonra vuku bulan şikâyetlerinden anlaşılmalıdır. Çünkü Rus tüccarının malı satacağı kimse masdariyye vergisini kendisinin ödemesi halinde fiat düşürmeyi teklif etmekte, aksi takdirde kendisine pahalıya mal olduğunu ileri sürerek satın almaya yanaşmamakta idi. Bunun üzerine konu yeniden araştırılarak

⁷⁰ Özi kadısına ve Özi Gümrük Nâzırı'na gönderilen hükümde alınan paranın geri ödenmesi emredildi (A. DVN. DVE, Dosya, 13, nr. 16). Liman Nâzırı, Kavak Ustası ve Hisar Gümrük Emnine gönderilen Evâil-i Receb 1197/2-12 Haziran 1783 (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 73/659) ve Evâsıt-ı Şa'ban 1200/9-18 Haziran 1786 (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 86, s. 5/38) tarihli hükümler de gümrük resmi ile ilgilidir.

⁷¹ Masdariyye yabancı bir memleketten Osmanlı toprakları dahilindeki herhangi bir şehir veya iskeleye getirilip orada satulan maldan alınan resimdir (M. Kütükoğlu, *Osmanlı İngiliz İktisâdi Münâsebetleri I* (1580-1838), Ankara 1974, s. 62). Bu gümrük resmi 11 Safer 1172 (14 Ekim 1758) tarihinde Galata Voyvodalığına bağlanmıştır (A.DVN.DVE, dosya nr. 17, vesika 1).

⁷² Rusya elçisinin bu husustaki müracaatı üzerine durumun anlaşılması için Rusya ile olan antlaşmaya bakılmış ve bu konuda doğrudan bir madde olmadığı ve ilişkilerin düzenlenmesi hususunda Fransa ve İngiltere'nin örnek alınması konusunun yer aldığı tesbit edilmiştir. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere'ye olan uygulamanın ne olduğu ahidnâmelerde araştırılmış, Fransa tüccarından masdariyye resminin kaldırıldığı, ancak İngiltere tüccarından alınmaya devam edildiği anlaşılmış ve Fransa'ya kıyasla Rusya tüccarından da alınmaması kararlaştırılmıştır (A.DVN.DVE, dosya, nr. 15, vesika 6).

⁷³ A.DVN.DVE, dosya nr. 17, vesika 8.

Fransa tüccarına böyle bir uygulama yapılmadığı anlaşılmış ve Rusya tüccarının ve müşterisinin masdariyye resmi ödememesi Safer 1195 (Şubat 1781)'de kesin olarak emredilmiştir⁷⁴. Bu karar sadece Rus ticaret gemileriyle ticaret yapan tüccar için geçerli idi. Osmanlı reâyâ gemileriyle veya yabancı devlet bandırasıyla Akdeniz'de ticaret yapacak olanların da aynı haktan yararlanması ise Mart 1787'de kabul edildi⁷⁵.

Bir diğer husus ise Rus tüccarının getirdiği havyar, tuzlu balık, peynir gibi yiyecek maddelerinden Galata Masdariyyesi görevlilerinin resm-i ihtisab adıyla her vukıyyesinden aldığı yarım akçe gümrük resmi idi. İstanbul Tuz Emni de gön başına bir akçe gümrük ödenmesini istiyordu⁷⁶. Bu hususta da Fransa ve İngiltere'nin örnek alındığı anlaşılmaktadır.

Rusya tüccarının Karadeniz'de karşılaştığı diğer önemli bir problem fırtına sebebiyle gemilerinin batması veya kıyıya vurmaları halinde uğradıkları zarar idi. Rusya tüccarının Osmanlı ticaret gemileriyle ticaret yaptığı dönemde maruz kaldığı bu olaylar, kendi gemileriyle ticaret yaptığı dönemde de görüldü. Rus kaptanları ilk zamanlarda Karadeniz'i iyi tanımadıkları için pekçok fırtınaya yakalanarak gemileri karaya vuruyor ve zaman zaman sahildeki görevliler veya halk mallarının bir kısmına el koyuyordu. Bu sebeple Tuna boğazına, Şile yakınlarında Ağva'ya, Sinop'a kazazede olarak düşen bu gemilerin durumları ile ilgili Rusya İzn-i Sefine hükümlerinde pek çok bilgi bulunmaktadır. Nitekim, Kasım 1782'de İstanbul'dan Kerson'a gitmek üzere Karadeniz'e çıkan bir Rus ticaret gemisi şiddetli fırtına yüzünden Tuna boğazı yakınlarında karaya düşmüş ve bütün yükünü kıyıya çıkarmak

⁷⁴ Aynı yer, Evâsıt-ı Zilka'de 1193 (20-29 Kasım 1779) tarihli hükümdede ise Başdefterdârın i'lâmı üzerine, rişte-i penbe mukâtaasında tatbik edildiği gibi, gümrük resminin mukataacıların mağdur olmaması için, müşteriden alınması isteniyordu (Cevdet-Hariciye, nr. 1388).

⁷⁵ Rusya elçisi, bu şartlarda Evâhır-ı Cemâziyelâhır 1198 (12-21 Mayıs 1784)'de İngiltere tüccarına verilen muafiyet hakkının kendi tüccarlarına da tanınmasını istemiş ve bunun üzerine Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1201 (1-10 Mart 1787)'de İstanbul ve Galata kadılarına ve İstanbul Gümrüğü Eminine gönderilen hükümdede masdariyye resminden muaf oldukları kabul edilmiştir (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 83, s. 33-34/273). İngiltere tüccarından masdariyye resminin kaldırılması ile ilgili olarak ayrıca bk. Vâsıf, *Mehâsinü'l-âsâr*, s. 161; Cevdet, *Tarih*, III, 62; Ali İhsan Bağış, "Rusların Karadeniz'de Yayılması Karşısında İngiltere'nin Ticarî Endişeleri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, ed. O. Okyar-H. İnalçık, Ankara 1980, s. 214, not 3.

⁷⁶ 9 Ramazan 1193 (20 Eylül 1779) tarihli buyruldu ile meselenin araştırılması Başdefterdâr'dan istenmişti (Cevdet-Hariciye, nr. 3103).

zorunda kalmış, bölgedeki kazaklar da bunları gasp etmişlerdir. 46.970 gurus tutarındaki bu malların iadesi için yapılan bütün teşebbüsler sonuçsuz kalmış ve çözümü 1787 senesi başlarına kadar sürmüştür⁷⁷. Bir diğer gemi de Ocak 1781'de Kerson'dan gelirken Kandıra açıklarında fırtınaya yakalanmış ve Şile yakınlarında Ağva'da karaya düşmüş ve ahalinin gemideki malı gasp etmesi üzerine de geri alınması uzun zaman almıştır⁷⁸. 1785'de Taygan'dan gelirken Sinop'a kazazede olarak düşen ve su aldığı için kalafat edilmesi gereken Rus ticaret gemisi de eşyasını karaya çıkarmak zorunda kalmıştır. Ancak Sinop'taki Rus konsolosu, kendisini istemeyen halkın onu kaleye kapatmasından korktuğu için gizlice gemiye binmiş ve yükü almadan Sinop'tan ayrılmıştır. Bu defa da gemi hava muhalefeti sebebiyle Kırım'a düşmüş ve konsolos kara yoluyla İstanbul'a gelerek kendisinin ve gemideki mal sahiplerinin Sinop'ta kalan eşyalarının iade edilmesini istemiştir⁷⁹.

Bu misaller Karadeniz'de ticarete katılan Rus ticaret gemilerinin ve tüccarların karşılaştığı zorlukları gösterecek mahiyettedir. Bu problemlerden ayrı olarak Rus gemi kaptanlarından bazılarının Karadeniz'i seyr ü sefer bakımından yeterince tanımamaları kılavuz olarak Osmanlı reâyası olan bir kaptanı gemilerine almaya mecbur bıraktı⁸⁰.

⁷⁷ Kazakların el koyduğu bu malların onlardan geri alınması için Evâsıt-ı Safer 1197 (16-25 Ocak 1783) tarihinden itibaren pekçok defa Özi valisine, Tolcu Kadısına ve Voyvodasına, İsmail Geçidi Seraskeri'ne çeşitli hükümler gönderilmiş ve nihayet Evâhır-ı Rebi'ülâhır 1201 (10-18 Şubat 1787) tarihli hükümden anlaşıldığı kadarıyla kalan paranın da tahsil edilmesiyle mesele kapanmıştır (*Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 62/566, 85/763, 97/892, 124/1127-28, 130/1174, 156/1377, 158/1391, 159/1395; *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 86, s. 10/65, 14/121, 19/149; 29/253; *Cevdet-Hariciye*, nr. 3966).

⁷⁸ Evâsıt-ı Muharrem 1195 (7-16 Ocak 1781) tarihinden Evâil-i Ramazan 1196 (10-20 Ağustos 1782) tarihine kadar Kocaeli Sancakbeyine, Kandıra ve Şile naiblerine gönderilen hükümlerde Rus tüccarının malının derhal iade ettirilmesi emrediliyordu (*Düvel-i Ecnebiye*, 85, s. 26/283, 289, 34/367, 35/372, 42/436, 39/393, 44/440-441, 45/445, 51/486).

⁷⁹ Evâhır-ı Rebi'ülevvel 1199 (1-10 Şubat 1785) tarihinde Kapudan-ı deryâ Gazi Hasan Paşa'ya, Sinop Mütesselimine, Kadısına ve Yeniçeri Zabıtüne gönderilen hüküm: *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 117-18/1064. Geminin navlı sefinesi 4105 gurus idi ve içinde 1440 kantar demir, 1445 keyl hınta ve 1813 vukıyye havyar bulunuyordu (aynı yer).

⁸⁰ Genellikle rum kaptanlardan olan bu kılavuzların geri döneceklerine dair kefil bulunması gerekiyordu. 13 Rebi'ülâhır 1198 (7 Mart 1784) tarihinde Liman Nazırı'na gönderilen hüküm: *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 181/1449.

Rus tüccarını ilgilendiren önemli konulardan biri de gemilerin büyük-
lükleri ile ilgili idi. Aynalıkavak Tenkihnâmesiyle (1779) tonajı tahdid edilen
Rus ticaret gemilerinin zaman zaman bunlara uymadığı ve anlaşmazlıklar
çıktığı görülmektedir. İstanbul'daki Rus elçisi Aleksandır İstakiyef'in Ocak
1780 tarihli taahhüd senedinde Osmanlı Devleti'nin paketbot denilen Rusya
menzil gemilerinin boğazdan geçmesine müsâadesi olmadığı için geri gön-
derilmesi kabul ediliyordu⁸¹. Çünkü alınan karara göre Karadeniz'den ge-
lecek Rus ticaret gemilerinin kontrolsüz içeri girmeye teşebbüs etmesi ha-
linde Kavak hisarlarından topa tutularak batırılması söz konusu idi⁸².

Rusya tüccarının zaman zaman Fransız gemilerine Rus bandırası çeke-
rek Karadeniz'e çıkması, bu gemilerin büyük olması sebebiyle de ihtilâfa se-
bebiyet veriyordu. Mart 1785'de İzmir'den kendir ve tuz yükü ile İstanbul'a
gelen bir Fransız gemisindeki kendir Tersane'ye, tuz Un kapanına bırakıl-
dıktan sonra gemiye Rus bandırası çekilmiş, bunun üzerine gemi incelen-
miş, 20 top lonbarı bulunduğu ve 17-18 bin kile hinta kapasitesi olduğu tes-
bit edilmişse de muhtemelen bir problem çıkmaması için yeniden Reisler
Kethüdası ve Kaptan tüccarının kontrol etmesi üzerine 16 bin kileden faz-
laya tahammülü olmadığı kabul edilmişti⁸³. Bir diğeri ise Rus bandırası ile
Fransa'dan boş olarak İstanbul'a gelip sütun ve seren almak için Kerson'a
gidip dönmek isteyen bir kalyon konusunda ortaya çıktı. Bu geminin de her
iki tarafında 12'şer topu olduğu ve tonajının büyük olduğu tesbit edildiği
halde geçişine izin verildi⁸⁴.

Karadeniz'de 1774'ten itibaren devam eden Rusya'nın deniz ticareti iki
devlet arasında yeni bir savaşın ortaya çıkmasıyla sona erdi. Rusya'nın
İstanbul'daki elçisinin Yedikule zindanına kapatılması ile başlayan savaş hali
uygulamasına göre Rusya tüccarının altı ay içinde mallarını serbestçe satıp

⁸¹ A. DVN. DVE, dosya 16, vesika 56; *Düvel-i Ecnebiye* nr. 85, s. 180/1444 Bunun gereği
olarak Yenikale ve Kerson'dan yola çıkarak İstanbul'a gelmekte olan paketbot gemilerinin
kaptanlarına haber göndererek Boğaz girişinde beklemelerini istemiştir (*Düvel-i Ecnebiye*, nr.
85, s. 180/1443).

⁸² A. DVN. DVE, dosya 17, vesika 99.

⁸³ *Düvel-i Ecnebiye*, nr. 85, s. 186/1452.

⁸⁴ 29 Şevval 1199 (4 Eylül 1785) tarihinde kalyonun geçişine ruhsat verildiğine dair kayıt:
Düvel-i Ecnebiye, nr. 85, s. 182/1450.

ülkelerine dönmelerine izin verilmiş, ticaret gemilerinin ise dümenleri alınarak el konmuş ve malların hesabı tutularak tüccar ve reâyânın ülkelerine iadeleri sağlanmıştır⁸⁵. Bu savaş sebebiyle Osmanlı sularında el konan 25 Rus ticaret gemisinin içindeki ticari eşyaları ve gemi malzemeleri⁸⁶ ile Rusya'nın el koyduğu Osmanlı ticaret gemilerine⁸⁷ ait kayıtlar iki ülke arasındaki ticaret hacminin bir kesiti konusunda oldukça tafsilatlı bilgi ihtiva etmektedir.

⁸⁵ 29 Safer 1202 (10 Aralık 1787)'de gelen Trapoliçe kadısının i'lâmı: Cevdet-Hariciye, nr. 192.

⁸⁶ A.DVN. DVE. nr. 912 (defter).

⁸⁷ BOA, Hatt-ı Hümâyün, nr. 14927. Bu belge ile ilgili bir neşir için bk. Faruk Bilici, "Navigation et Commerce en Mer Noire Pendant La Guerre Ottomano-Russe de 1787-1792: Les Navires Ottomans saisis par les Russes", *Anatolia Moderna*, III, 261-277.

BELGELER

I

Belgrad Antlaşmasına göre Karadeniz'de ticaret yapan Rusya tüccarından haksız gümrük resmi alındığına dâir

Kefe Eyâletine mutasarrıf olup Kale-i Cedîd Muhâfız Vezir'e ve Yeni Kale Kadısına hüküm ki,

Bundan akdem Devlet-i Aliyyem'le Rusya Devleti beyninde mün'akid olan musâlahâ-i müebbede şurûtunun dokuzuncu maddesinde ticâret husûsu sulh u salâhın semeresi olup düvel ve re'âyâ vü berâyânın izdiyâd-ı menâfi'ine bâ'is olduğundan Devlet-i Aliyyem'in tüccârı Moskov Devleti'nde sâir düvelin tüccârına müşâhede olduğu üzere ve ol mikdâr vergü ile ticâretlerini serbestiyet üzere icrâ edeler. Ve Karadeniz'de vâki' urusların ticâreti Devlet-i Aliyyem'in re'âyâsına müte'allik olan sefineler ile olmak câiz ola deyü musarrah ve mezkûr olmağla şurût-ı mezkûre taraf-ı Devlet-i Aliyyem'den ri'âyet ve mikdâr-ı zerre hılâfına ruhsat ve cevâzdan gâyetü'l-gâye mübâ'adet olunmak matlûb-ı şâhânem iken geçen senede Rusya tüccarından bazılarına mugâyir-i ahidnâme-i hümayûn mükerrer gümrük mutâlebesiyle rencide ve cebren eşyâları dahî ahz ve cevri u eziyyet olduğu ihbâr olundukda fi-mâ-ba'd gümrük maddesine dâir ahidnâme-i hümayûnumda zikr ve tahsîs olduğu şart-ı merkûma ri'âyet ve mugâyir-i şart-ı mezkûr ziyâde ve mükerrer gümrük mutâlebesiyle bu makûle cevri u te'addiyâta cesâret edenleri gereği gibi tehdid u tahfif ile men' u zecri ve eger mugâyir-i ahidnâme-i hümayûn ziyâde gümrük ve cebren eşyâları alınmış ise icâb edenlerden alâ eyyi hâl elbette bi't-tamâm redd u tahsîl olunmak için mukaddemâ sen ki vezir-i müşârunileyhsin sana ve Kefe'de gümrük emînine hitâben müekked ve müşeyyed emri-i şerîfim sâdir olmuş iken bu def'a dahi işbu senede mâh-ı Ağustos'un evâhırında Rusya tüccarından İstegan ve Timo nâm iki nefer müste'min tâcirler Mihalaki nâm zimmî reisin sefinesiyle Âsitâne-i Sa'âdetime gelürler iken Yeni Kale kurbunda alıkonulup eşyâlarından cebren iki kat gümrük aldıklarından mâ'dâ derûn-ı sefinede mevcûd olan ma'lûmü'l-mikdâr havyarlarıyla yüz elli guruş an nakd akçeleri alındıktan sonra sen ki vezir-i müşârunileyhsin bir def'a senin tarafından dahi yüzaltmış guruş cebren mesfûrlardan tahsîl olduğundan müddet-i vâfire alıkonulup mesfûrlara nice gûne zarar u ziyân ve cevri u eziyyet olun-

duğun hâlâ Âsîtâne-i Sa'âdetim'de mukim Rusya Kapu Kethudâsı Veşinkof? Der-i Sa'âdetime inhâ ve ber-minvâl-i meşrûh ol-vechile hılâf-ı ahidnâme-i hümâyûn cebren alınan akçe ve sâir emvâl u eşyâları her ne ise ma'rifet-i şer'le icâb edenlerden gerüye red ve kabzına memûra bilâ-noksan teslim ve fi-mâ-ba'd Âsîtâne-i Sa'âdetime âmed-şüd eden Rusya tüccârı ber-müceb-i ahidnâme-i hümâyûn sâir müste'minler vergeldikleri resm-i gümrüklerin bir def'a edâ eyleyüp yedlerine edâ tezkiresi verildikten sonra hılâf-ı ahidnâme-i hümâyûn mükerrer gümrük mutâlebesiyle rencide vu remide etdirilmeyüp şurût-ı ahidnâme-i hümâyûna mürâ'ât ve dâimen mazmûn-ı münîfi ile amel u hareket birle bilâ-te'addî ve rencide âmed-şüdlerine nizâm ve teşşiyet verilmek bâbında hükm-i hümâyûnum mürûrunu istid'â etmeğın vech-i meşrûh üzere amel u hareket ve hılâfından tevakkî ve mücânebet olunmak bâbında fermân-ı âlişânım sâdir olmuştur deyü yazılmışdır. Fî Evâil-i Şa'ban 1156.

(Düvel-i Ecnebiye, nr. 84, s. 36/142)

II

Kırım Hanı'nın Rus tüccarlara çıkardığı zorluklar

Zırde mezkûr beş maddeye dâir ahidnâme-i hümâyûn şurûtu der-kenâr ola. 23 Safer 1178.

Rusya Kapu Kethudâsının takrîri tercümesidir.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ile Rusya Devleti beyninde in'ikâd-pezîr olan musâlaha-i müebbedenin dokuzuncu maddesinde emr-i ticâret semere-i sulh u salâh olup bâ'is-i izdiyâd-ı menâfi-i memâlik ve re'âyâ-yı tarafeyn olduğuna binâen Devlet-i Aliyye re'âyâsı tüccârına düvel-i sâire tüccârı misillü resm-i gümrüklerin edâ ile Memâlik-i Rusya'da bilâ-mâni' emr-i ticâretlerinin tenvîr u teşşiyeti husûsunda izn u ruhsat verilüp mukâbelesinde Rusya Devleti re'âyâsı tüccârı dahi minvâl-i meşrûh üzere bilâ-mümâna'atin Memâlik-i Osmâniye'de ticâretlerin rü'yet edeler. Lâkin Karadeniz'de Rusya tüccârı Devlet-i Aliyye re'âyâsı sefâyini ile ticâret edeler deyü musarrah olmağla madde-i mezbûre muktezâsınca Rusya Devletinin reâyâsı tüccârı ol vakitden berü Memâlik-i Osmâniye'de ticâretlerin edegölüp emti'alarının naklîçün Ten suyunun cânibinden Taganrog nâm limana ve Özi suyunun tarafından Zaporova kazaklarının meskenlerine dek Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsı sefâyini isti'mâl ve ahyânen dahi nehr-i mezkûrun suları tenezzül bulduğu halde

sefâyin-i mezkûreyi Özi kalesinde tahfif zımnında emti'alarının iktizâ eden mikdârını kale-i mersûme sükkânının tonbazlarına tahmîl ve bu vech üzere nehr-i mezbûru bilâ-mâni' mürûr u ubûr edegelmîşlerdir. Lâkin celâdetlû Kırım Hanı hazretleri takriben iki seneden berü hilâf-ı me'mûl reisleri sefinelerine Rusya emti'ası tahmîlinden men' ve bilâ hamûle rücû'a tazyik ve Özi suyunun sevâhilinde ve kurb u civârında sâkin Rusya re'âyası emti'alarını Kırım yolundan berren nakl ve ol etrafda vâki' iskelelerde sefâyine vaz' u tahmîl etmelerini iddiâ edüp bâlâda mezkûr olan musâlaha-i müebbedenin dokuzuncu maddesinin mefâdına vücûhla muğâyir ve münâfi ve re'âyâ-yı tarafeyne kemâl-i mertebede muzır ve hakka muhâlif olmaktan nâşi Han-ı müşârunileyhin işbu hareketi devletim-ihlâskârlarına mûris-i istiğrâb-ı küllî ve Rusya tüccarı emti'a ve zehâyirini bu tarafa irsâl için nehr-i mezbûr ile olan sühûlet ve menâfi'den mahrûm ve berren tarik-i dūrâ-dūr ve masârif-i bî-kıyâsa giriftâr oduklarından gayrı Devlet-i Aliyye re'âyası olan mellâh tâfesi dahî ecr-i navl-ı sefâyinden kesb etdikleri menâfi'den kezâlik mahrûm olmağla Rusya Devleti bu gûne zararın iktizâ eden tazmîniyle ahidnâme-i hümâyûn mücebince husûs-ı mezbûrun hâlet-i ûlâsına ircâ'ını iltimâs birle Devlet-i Aliyye'ye Han-ı müşârunileyh'den iştikâya min küllî'l-vücûh salâhiyeti var iken Devlet-i Rusya'nın ma'lûm olan insâfına binâen Han-ı müşârunileyhin tarafından men' olunan nizâm-ı kadîmin yine hâlet-i ûlâsına ircâ' için taraflarına mürâca'at olunmazdan mukaddem bu maddede Devlet-i Aliyye'yi tasdi' münâsib ad etmeyüp lâkin müfid olmadığından başka işbu sene-i mübârekeke üç nefer Rusya tüccarı Santorin adası sâkinlerinden reis Nikola Katiforo ve yine cezîre-i mezbûre sâkinlerinden Lukaborya ve Kasota adası sâkinlerinden Mikâil nâmûn üç nefer Devlet-i Aliyye'nin re'âyasından olan reislerin sefinelerine Rusya emti'asından ibâret olan eşyâlarını tahmîl ve yedlerinde evâmîr-i aliyye ve iktizâ eden gümrüğün tezkireleri var iken Özi'den mu'tâd üzere Zaporova cânibine mürûr niyetiyle kale-i mezkûrenin havâlisine vusûllerinden birkaç gün evvel Devlet-i Aliyye re'âyası tüccârının emti'alarıyla meşhûn sefâyin-i kesîre Özi suyunu güzer etmiş iken Han-ı müşârunileyhin bu misillü sefâyinin mürûruna haber verildiği üzere adem-i cevâzına dâir emr u tenbîhiyle sefâyin-i mezkûre tevkîf olundukda sâlifü'z-zikr Rusya tüccarı emti'aların ihrâc ve tonbazlara tahmîle icâzeti me'mûr olan zâbitândan recâ etdiklerinde ısgâ olunmayup recâları kabul olunmadığından nâşi Özi limanında olan sefâyin derûnunda emti'alarını envâ'-ı mühlikeye terk etmeğe mecbûr olup bu misillü hareket Rusya re'âyasının ticâretine muhill ve küllî zarar u gezende bâ'is ve ahidnâme-i hümâyûnun şurû-

tuna münâfi ve beyne'd-devleteyn câri olan hüsn-i musâfâtın merâsimine mugâyir olduğundan sâlifü'z-zikr üç kıta sefâyinin kadîmisi üzere Özi suyuyla âmed-şüd edegeldikleri mahalle dek mürûr u ubûrlarına mümâna'at olunmamak ve kendü malları ile istîcâr eyledikleri tonbazlara eşyâlarının taksîmi memnû' olmamak ve Rusya emti'asının bu tarafa tesyîri zımnında Seç nâm mahalle gerü kalan tonbaz ve sefâyine tahmîline bir dürlü müdâhale olunmamak ve Rusya tüccârı ve hizmetkârları kale-i mezkûrede bey' u şîrâ etdikleri eşyanın verilegelen resm-i gümrükleri edâ edikten sonra bir dürlü bahâne ile rencîde ve ta'ciz olunmamak ve bu husûsda ihsân olunacak emr-i şerîf fi-mâ-bâ'd dahi mer'î ve mu'teber tutulmak üzere Özi kalesi muhâfızına hitâben bir kıt'a emr-i şerîf ile tenbîh olunması müsted'ây-ı dâ'ileri olup Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvendin hakkâniyet-i kâmile ile ahidnâme-i hümâyûnun ri'âyet-i şurûtu bâbında derkâr olan niyyet-i hâlîse-i aliyelerinden me'mûl-ı dâ'iyânemdir deyü kapu kethudâsı mümâileyh tahrîr eder. Emr u fermân men lehü'l-emr hazretlerindedir.

Derkenâr

Rusya Devletine verilen ahidnâme-i hümâyûnun dokuzuncu maddesinde ticâret husûsu sulh u salâhın semeresi olup düvel ve re'âyâ vu berâyânın izdiyâd-ı menâfi'ine bâ'is olduğundan Devlet-i Aliyemin tüccârı Moskov Devletinde sâir düvelin tüccarına müşâhede olunduğu üzere ve ol mikdâr vergü ile ticaretlerini serbestiyet üzere icrâ edeler. Ve bunun mukâbilinde Moskov Devletine tâbi' olan tüccârlar dahî Devlet-i Aliyem taraflarında bu misillü serbestiyet ile ticâretlerini icrâ edeler. Ve Karadeniz'de vâki' urusların ticâreti Devlet-i Aliyemin re'âyâsına müte'allik olan sefineleriyle olmak câiz ola deyü mastûr ve mukayyedir. Bundan ma'dâ ticârete dâir ahidnâme-i hümâyûnda madde bulunmamışdır. Fermân devletlü inâyetlü sultânım hazretlerindedir.

(A. DVN. DVE. dosya nr. 8, vesika 20)

III

Küçük Kaynarca Antlaşması gereğince Rusya tüccarına serbest ticaret hakkı tanınmasına dair

Bahr-i Siyah'da olan bi'l-cümle iskeleler ve limanların vâki' olduğu mahallerin kuzât ve nüvâbına ve kethudâ yerleri ve iskele emînleri ve a'yân ve sâir zâbitâna hüküm ki,

Rusya Devletinin hâlâ Dersa'âdetimde mukim maslahatgüzârı Petreson *hutimet avâkıbuhû bi'l-hayr* der-bâr-ı atûfet-karârıma takdîm eylediği bir kıt'a memhûr takrîr kâğıdında menfa'at-i devleteyn için memâlikini terşih eden cümle deryâlarında iki devlete müte'allik gemi ve tüccâr sefâyinine bi-gayr-ı muhâlefetün serbestiyet üzere geşt ü güzâr eylemeleri akd u temhîd olunup ve iskelelerine ve her mahalle mutlaka sâir devletlerin icrâ etdikleri ticâretlerinde kâmyâb oldukları vech üzere işbu Rusya gemileri tüccâr sefâyinine dahi Devlet-i Aliyyem cânibinden ruhsat verile. Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e mürûr âmme-i sevâhil ve kıyılarının limanlarında mârrü'z-zikr deryâlar ittisâllerinde ola, memer ve boğazlarında meks edeler ve işbu maddeye dâir bâlâda izâh olunduğu üzere Devlet-i Aliyyemizin memâlikinde emr-i ticârete dâir bi-aynihî Françe ve İngiltere misillü dost-ı ehab olunup ziyâde müsâ'ade olunan milelin müsâlemât ve mu'âfiyâtıyla ticâret-i miyâh misillü berren ticâret etmek ve Rusya Devletinin re'âyâlarına Devlet-i Aliyyemiz cânibinden ruhsat verilüp ber-minvâl-i muharrer Nehr-i Tuna'da dahi geşt ü güzâr edeler. Emr-i ticâret ve gerek Rusya tüccarının hakkında işbu maddede lafız be-lafız tahrîr olunduğu gibi her dürlü ihtiyâc zuhûrunda mârrü'z-zikr iki milletin ve sâirlerin şurûtları mu'teber tutula. Millet-i mezbûrûn verdikleri rûsûmâtı müşâkelesini ve ay-nını edâ etdikden sonra Rusya tâcirleri her dürlü emü'a makûlesini nakl ve ihrâc edüp Karadeniz ve sâir deryâların sevâhil ve limanlarına ve Mahrûse-i Kostantuniyye'ye varmaları câiz ola ve vech-i meşrûh üzere bilâ-istisnâ umûmen sularında emr-i ticâret ve seyr-i sefâyin maddesini tarafeyn re'âyâlarına tecvîz birle kendü tâcirlerine iki devlet cânibinden ruhsat verilür ki rü'yet-i mesâlih ve idâre-i ticâretlerinde lâzım olan müddet tarafeyn memâlikinde ikâmet edeler. Bu bâbda tarafeynden ta'ahhüd olunur ki dost olan sâir devletlerin re'âyâlarına erzânî kılınan serbestiyet ve müsâlemet Rusya tüccârına dahi erzânî kılına deyü ahidnâme-i hümayûnumda mûnderic olduğuna binâen Rusya tüccârı sefâyini ticâret tarîkiyle Memâlik-i Mahrûsemin iskele ve limanlarına vardıklarında dostluğa lâyık ve ahidnâme-i hümayûn şurûtuna muvâfık vechile haklarında mu'âmele olunmak iktizâ eder iken bundan akdemce bir kıt'a Rusya seffinesi hatab iştirâsı için Sinop iskelesine vürûdunda adem-i ruhsat birle münâfi-i musâfât mu'âmele-i nâ-mülâyime ızhârından ma'dâ seffine-i merkûme iskele-i mezkûrûn tard olunduğu tahrir ve inhâ ve

ba'd ezîn Rusya tüccârı ve sefâyini gerek li-ecli't-ticâre ve gerek firtunaya tesâdüf ve havanın muhâlefetinden nâşi Memâlik-i Mahrûsemde vâki iskele ve liman ve kıyılara vardıklarında dostluğa lâıyk vech üzere ve ahidnâme-i hü-mâyûn şurûtu muktezâsınca mu'âmele olunup emîn u sâlim varup gelüp ticâretlerinde rencide vu remide olunmayup himâyet u sıyânet olunmaları bâbında emr-i şerîfim sudûrunu istid'â ve Divân-ı Hümâyûnumda mahfûz Rusyalu'ya i'tâ olunan ahidnâme-i hümâyûnuma mürâca'at olundukda vech-i meşrûh üzere olduğu mastûr u mukayyed olunmağın ahidnâme-i hümâyûn şurûtu mücebince amel olunmak fermânım olmağın imdi siz ki mevlânâ ve sâir mûmâileyhimsiz ber-vech-i muharrer ahidnâme-i hümâyûnumda mûnderic olduğu üzere Rusya tâcirleri ve tüccâr sefâyini li-ecli't-ticâre Memâlik-i Mahrûseme ve Karadeniz ve sâir diyârların iskele ve limanlarına kendü hallerinde dostluğa lâıyk vechile varup İstanbul harcı olan zehâirden mâ'dâ memnû'âtdan olmayan emti'a ve eşyâyı ashâbı rızâlarıyla iştirâ eylemelerine ruhsat-ı aliyem erzânî kılındığı ma'lûmunuz oldukda fi-mâ ba'd taht-ı kazâla'rınızda vâki' iskeleler ve limanlar erlerine verilen evâmir-i aliyem müciblerince ticâret tarıkıyla varan Rusya tâcirleri ve sahîh Rusya tüccârı sefâyini ahidnâme-i hümâyûn şurûtu mücebince İstanbul harcı zehâirden gayrı memnû'âtdan olmayan emti'a ve eşyâyı ashâbı rızâları ve râyici üzere iştirâ ve icâb eden rûsûmât-ı âdiyeyi sâir müste'minler ver geldiği üzere tamâmen edâ edüp mâdâmeki mugâyir-i sulh u musâfât ve hılâf-ı şurût-ı ahidnâme-i hümâyûn bir gûne vaz' u hareketleri olmayup kendü hallerinde ticâretleriyle meşgûl olalar o makûlelere tarafınızda ve cânib-i âharda olan şurût-ı ahidnâme-i hümâyûn müdâhale ve idâre-i ticâretleriçün lâzım olan müddet ikâmet ve ticâretlerine mûmâna'at olunmayup ve ba'zen dahi muhâlif-i rüzgâr zuhûru sebebi ile iskele ve liman ve sevâhile tevârüd eden Rusya sefinelerine mûnâfi şerâyit-i musâfât vaz' u hareket olunmayup dostluğa şâyân olduğu vechile mu'âmele ızhârıyla emîn u sâlim ıyâb u zihâblarına ve himâyet u sıyânetlerin hâlâtuna cümleliz taraflarında ihtimâm u dikkat olunup muhâlif-i şurût-ı ahidnâme-i hümâyûn ve mugâyir-i rızâ-yı şâhânem hareket vukû'una ruhsat ve cevâzdan hazer ve mücânebet eylemeniz bâbında. Fî Evâhır-ı Receb 1189.

(Düvel-i Ecnebiye, nr. 84, s. 137/792)

IV

Rus tüccarının antlaşmalarda bildirilen büyüklükte gemilerle ticaret yapabileceklerine dâir

Benim Vezirim

Telhîsin mücebince nizâm veresiz.

Şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, veliyy-i ni'metim Efendim Pâdişâhım

Bi'd-defe'ât arz u ifâde ile keyfiyetleri ma'lûm-ı hümâyunları buyurulan beş kıt'a Rusya sefinesinin Karadeniz'e mürûrlarına izin veyâhud cevâb-ı kat'î talebini hâvî Rusya elçisi bu def'a Reis Efendi kulları tarafına bir kıt'a mütercem takrîr göndermekle ma'rûza-i atebe-i ulyâ-yı cihândârîleri kılındı. Bu sefineler Rusyalunun esnâ-yı seferde Akdeniz'de olan kebir cenk sefinelerinden olup tüccâra verilmekle ve top ve levâzım-ı harbiyyeleri içinde olmamağla tüccâr sefinesi denilmez ve ahidnâmenin muktezâsı üzere müte'âref olan tüccâr sefineleridir deyü iddi'â bir vechile ahidnâmeye uymaz cevabları elçi-i mesfûr ile mükâlemeye mübâseret olunaldan berü gerek Reis Efendi ve gerek Abdürrezzak Efendi kulları taraflarından kirâren ve mirâren ifâde ve ilzâm olunmuş olduğu mükâlemeler zabıtları sûretlerinden ma'lûm-ı âlileri ve elçi-i mersûm bu sefineler fi'l-asl cenk sefinelerinden olduğunu inkâr etmeyüp lâkin sonradan tüccâra verildi cevâbını irad eyledikde "farazâ Devlet-i Aliyye tersânesinden birkaç kalyonun topları kaldırılıp eşyâ tahmîli ile bir âhar devlet limanına göndersek derûnunda olan tüccâr emtî'ası mümâna'at olunmamağla vesîle olur mu ve ahidnâmeye muvâfık idi deyü iddiâ mümkün midir" kelâmları dahi elçiye söylendiği bi'l-cümle melhûz-ı sâmilere buyurulmuş idi. Şimdi ecvibe-i sâbıkadan tegâful ve mücerred Karadeniz'e mürûrlarını taleb ederek bu takrîri göndermesi bâ-merâm-ı fâsîdeleri ızhârına bunu bir mukaddime eylemek veyâhud bu def'a devleti tarafından kuryerleri gelmekle, gelen haberlerde bir mülâyim-i şettâ varise çünkü bu sefîne maddesi be-gâyet merâmları olduğuna binâen peşince bu maddeyi kavîce tutup Devlet-i Aliyye'nin şimdiki zamîrini bildikten sonra ana göre gelen haberlerden bahse başlamak irâdesinden neş'et etmek melhûz olmağın Reis Efendi kulları dahi gelen tercümana elçi bey bu maddenin

defe'ât ile mükâlemâtında vâkıf-ı nefsü'l-emr olup kabul ilzâm etmiş iken şimdi bu ref'târda kavîmisi ne hikmete mebnî olduğu fehîm olunamadı efendilerimize ifâde ile yine ecvibe-i sâbıkamızı yani elçi beyin ewel ü âhır bu husûsda iddi'âsı hılâf-ı ahidnâme ve Devlet-i Aliyye'nin cevâbları bi'l-cümle mutâbık-ı ahd u musâlaha olduğunu tekrar beyân eylemek mi iktizâ eder ne vechile iktizâ eder ise cevâbı verilür deyü i'âde eylediği ecilden Murahhas-ı Devlet-i Aliyye Abdürrezzak Efendi ve Reis Efendi kulları kethudâ-yı çâkerî Ağa kullarıyla bu maddede bu def'a münâsib olan mu'âmele ve cevâbı bi'l-müzâkere bir hâliye ifrâğ ve ba'de'l-arz elçi tarafına tefhîmi iktizâ eyledi ma'lûm-ı âlîleri buyuruldukda emr u fermân şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, veliyy-i ni'metim Efendim Padişahın Hazretlerindedir. (Tahmini tarih 1193).

(A. DVN. DVE. dosya nr. 9, vesika 24)

V

Aynalıkavak Tenkîhnâmesiyle Rus tüccarına tanınan haklar

Boğazhisarları Nâiblerine ve Dizdârlarına ve Gümrükçülere hüküm ki,

Devlet-i seniyye-i ebediyyü'l-istimrârımla Rusya Devleti beyninde mu-kaddemâ râbıta-bend olan Âyineli Kavak [Aynalıkavak] Tenkîhnâmesi muktezâsınca emr-i ticârete dâir bir mu'âhede-i münferide tanzîmi lâzım gelmekden nâşi bu babda iktizâ eden tenbîhât ber-vech-i âû zikr u beyân olunmağla siz ki mevlânâ ve sâir mûmâ-ileyhimsiz fi-mâ ba'd Rusya bayrağı altında olan bi'l-cümle Rusya tüccâr sefinelerinin Kostantuniyye Boğazı memerrinden Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e serbestiyet üzere mürûr u ubûr eylemeleri ve zikr olunan sefinelerin en küçüğü bin ve en büyüğü on altı bin kile yahud sekiz bin kantar hamûleyi mütehammil olmaları ve sefâyin-i merkûmenin Rusya memleketinden Rusya hâsılâtı olan zehâyir ve eşyâ-yı sâire tahmîliyle Kostantuniyye'den mürûr ve Devlet-i Aliyyem'e tâbi olmayan Düvel-i sâire Memâlikine götürmelerine mûmâna'at olunmaması ve kezâlik düvel-i sâire memâlikinden aldıkları hamûleyi yine Kostantuniyye'den mürûr ile kendü memleketlerine götürmeleri Devlet-i Aliyyem memâlikinden dahî penbe ve rişte-i penbe ve balmumu ve gön ve sahtıyan ve ipek ve Kostantuniyye'den ma'dâ kezâlik sâir Memâlik-i Devlet-i Aliyyem'den pirinç ve kahve ve revgan-ı zeyt iştirâ edüp kendü memleketlerine nakl eylemeleri ve bu makûle mürûr eden sefâyinden üçyüz akçe selâ-

metlik resminden ma'dâ vergü taleb olunmaması ve li-ecli'l-bey' ihrâc etmeyecekleri emti'adan resm-i gümrük ve sâir rüsûm alınmaması ve bey' için ihrâc eyledikleri emti'adan dahî işbu emr-i şerîfime melfûfen gönderilen ta'rife defteri sûreti mücebince yüzde üç resm-i gümrük alınup ziyâde tahsîl olunmaması ve ol taraflardan eşyâ iştirâ ederler ise kezâlik ta'rife mücebince yüzde üç resm-i gümrükleri alınup yedlerine izin tezkireleri verilmesi mevâdd-ı mezkûrenin muktezâsından olduğuna binâen bu makûle sefineler Karadeniz'den vürûdlarında hamûlelerinin defterleri Rusya elçisi tarafından lede't-takdîm şerâit-i lâzîme derciyle izn-i sefine evâmîr-i şerîfesi verilmek husûsu karar-dâde olmağla işbu emr-i şerîfim ve sefine reisleri yedlerine verilecek izn-i sefine ahkâmı müciblerince amel u hareket eylemeniz fermân olmağın işbu emr-i şerîfim ve ... ile irsâl olunmuşdur. İmdi vusûlünde işbu emr-i şerîfimi sicille ve gönderilen sûret-i ta'rîfeyi dahî gümrük defterine kayd u bend birle ba"d ez-în, bâlâda tahrîr olunduğu üzere Bahr-ı Siyah tarafından mahmûlen Rusya tüccâr sefineleri Boğazhisarları'na vürûdunda kapudanlarının yedlerinde olan izn-i sefine emr-i şerîfine nazar ve mücib u muktezâsınca amel u harekete dikkat ve hılâfından mübâ'adet ve çıkarmadıkları emti'adan resm-i gümrük ve üçyüz akçe selâmetlik resminden mâ'dâ rüsûm mutâlebesinden ve bey' için çıkardıkları veyâhud ol tarafda iştirâ eyledikleri emti'adan dahi yüzde üçden ziyâde resm-i gümrük almakdan mücânebet ve eger o makûle sefâyin derûnlarnıda Devlet-i Aliyyem re'âyâsı olduğuna şübhe ârız olur ise o misillü sefineler yoklanup muhâlîf-i şurût hamûlesi yoklanmasına ta'arruz olunmamak üzere iktizâ edenlere tenbîh u te'kid ve siz dahi dâimâ nezâret ederek şurût-ı mu'âhedenin edâsına ve bermüceb-i ahidnâme-i hümâyûn Rusya Kapudanlarını ve tüccarını hımâyet u sıyânete dikkat eylemeniz bâbında. Fî Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1197.

(Düvel-i Ecnebiye, nr. 85, s. 71/634)

VI

Rus tüccarının Karadeniz'deki seyr ü seferleri sırasında Osmanlı reâyâsı kulağuz kullanmaları hakkında

Limân Nâzırı

Ber-müceb-i ahidnâme-i hümâyûn şeref-yafte-i sudûr olan evâmîr-i şerîfe ile li-ecli't-ticâre Bahr-i Siyâha âmed-şüd eden Rusya tüccâr sefinelerinden ba'zıları Bahr-i Siyah fennine vâkıf olmadıklarından fenn-i mezkûru bilür Devlet-i Aliyye re'âyâsından birer nefer kulağuz istishâb eyledikleri takrîrin mefhûmundan müstebân olup işbu kulağuzların gitdikleri mahallerde kal-

mayup avdet eylemeleri husûsunun taht-ı zâbıtaya idhâli lâzım gelmekle imdi fîmâ-ba'd kulağuz muhtâc Rusya tüccâr sefineleri Devlet-i Aliyye re'âyâsından kulağuz aldıklarında aldıkları kulağuzun avdet edeceğini müş'ir yarar kefillerini ahz ve kendülerinin ve kefillerinin ism u şöret ve mahallerini deftere sebt ve avdet eylediklerinde defterden resîd edüp içlerinden avdet etmeyenleri olur ise o makûlelerin kefillerini muâheze ve kefil oldukları zimmîyi taleb ve îrâd-ı öZR u illet ile zâbıtanın ihtilâline sebep olan kefiller ahz u habs ve tazyîk ve te'dîb ile sâire ibret kılınmalarıçün huzûru muza ihzâra ikdâm u dikkat ve dâimâ bu husûsa ve sâir me'mûr olduğun husûsât-ı mühimmeye gereği gibi sa'y u gayret ve müteyakkızâne ve mutabassîrâne hareket birle vikâye-i nizâma sarf-ı vüs' u miknet ve rehâvetden ve gafletden mezîd tevakkî ve mübâ'adet eylesiz deyü. 13 Rebî'ülâhur 1198.

(Düvel-i Ecnebiye, nr. 85, s. 181)

E K L E R

Ek 1

1774-1787 yılları arasında Akdeniz'den Karadeniz'e geçiş yapan gemi sayısı

Sene	Rus Bandırası	Osmanlı Bandırası	Sene	Rus Bandırası	Osmanlı Bandırası
Kasım 1774	1	1	Şubat 1782	1	-
Ocak 1775	1	-	Mart	2	-
Nisan	2	-	Nisan	2	-
Mays	1	3	Mays	3	-
Haziran	4	2	Haziran	10	-
Temmuz	12	3	Temmuz	5	-
Ağustos	-	1	Ağustos	1	-
Eylül	2	-	Ekim	6	-
Mart 1776	5	-	Kasım	3	-
Mays	9	-	Aralık	2	-
Haziran	3	-	Nisan 1783	3	-
Temmuz	1	-	Mays	7	-
Ekim	1	-	Haziran	8	-
Nisan 1777	4	-	Ağustos	5	-
Mays	5	3	Eylül	2	-
Haziran	3	1	Ekim	2	-
Ağustos	1	-	Kasım	13	-
Eylül	4	-	Şubat 1784	2	-
Ekim	3	-	Mart	4	-
Kasım	1	-	Nisan	9	-
Aralık 1778	1	-	Mays	11	-
Nisan	2	-	Haziran	11	-
Mays	-	1	Temmuz	7	-
Ekim	-	1	Ağustos	3	-
Aralık	-	1	Eylül	3	-
Ocak 1779	-	2	Ekim	3	-
Şubat	-	2	Kasım	3	-
Mart	-	2	Mart 1785	3	-
Nisan	2	-	Nisan	18	-
Mays	-	4	Mays	7	-
Haziran	-	3	Haziran	25	-
Temmuz	-	1	Temmuz	5	-
Eylül	1	-	Ağustos	4	-
Ekim	2	-	Eylül	3	-
Şubat 1780	-	1	Ekim	2	-
Nisan	3	-	Kasım	1	-
Mays	3	-	Şubat 1786	1	-
Haziran	5	2	Mart	3	-
Ağustos	2	-	Nisan	13	-
Eylül	1	1	Mays	21	-
Ekim	2	-	Haziran	19	-
Ocak 1781	1	-	Temmuz	4	-
Şubat	-	1	Ağustos	8	-
Mart	2	-	Eylül	1	-
Nisan	5	-	Ekim	4	-
Mays	1	-	Kasım	2	-
Haziran	6	1	Şubat 1787	2	-
Temmuz	3	1	Mart	3	-
Ağustos	1	-	Nisan	6	-
Ekim	4	-	Mays	25	-
			Haziran	20	-
			Temmuz	3	-
			Ağustos	1	-

Ek 2

Karadeniz'den Akdeniz'e Gelen Rusya Ticaret Gemileri

Sene	Gemi	Sene	Gemi
Ekim 1780	1	Ekim	5
Kasım	2	Kasım	21
Mayıs 1781	1	Aralık	8
Temmuz	1	Şubat 1785	1
Ağustos	3	Mart	1
Eylül	4	Mayıs	1
Kasım	6	Haziran	2
Aralık	2	Temmuz	5
Ocak 1782	1	Ağustos	13
Nisan	2	Eylül	6
Mayıs	1	Ekim	2
Temmuz	2	Kasım	32
Ağustos	2	Aralık	13
Ekim	4	Ocak 1786	3
Kasım	8	Şubat	3
Aralık	2	Mayıs	2
Şubat 1783	1	Haziran	4
Mart	1	Temmuz	7
Haziran	1	Ağustos	1
Temmuz	1	Eylül	4
Ağustos	9	Ekim	11
Eylül	6	Kasım	37
Ekim	5	Aralık	18
Kasım	4	Ocak 1787	1
Aralık	2	Şubat	1
Mayıs 1784	6	Nisan	3
Haziran	1	Haziran	4
Temmuz	7	Temmuz	7
Ağustos	7	Ağustos	1
Eylül	4	Toplam	314

Ek 3
1782-1787 Yılları Arasında Rusya ya Götürülen Bazı Osmanlı Mahsûlâtı

Scene	Ak Günlük		Hamır		Harnub		İncir		Limon Suyu		Üzüm		Sirke Vuk
	Knt.	Vuk	Vuk	Şişe	Knt.	Knt.	Knt.	Dizi	Vuk	Knt.	Sandık	Vuk	
Haziran 1783	24	-	-	-	300	-	98	40.500	20.000	200	-	780.400	
Ağustos	330	-	16000	-	-	-	250	-	3000	200	-	-	
Ekim	-	20000	-	-	-	-	300	-	-	1100	-	-	
Kasım	130	-	10300	450	522	4546	-	-	-	7709	-	-	
Mart 1784	1	-	234856	-	615	-	5400	-	2700	-	-	38600	
Nisan	-	770	234856	-	615	-	-	-	2700	-	-	49200	
Mayıs	-	925	448010	-	577	608	-	-	9000	666	-	5600	
Haziran	-	-	322181	-	500	50	-	-	9700	140	-	-	
Temmuz	-	-	580000	-	-	-	-	-	-	274	-	-	
Ağustos	-	-	80000	351	-	-	-	-	-	300	-	-	
Eylül	-	-	2400	-	-	-	947	-	60	-	-	3009	
Ekim	16	Sandık	6000	8 fıt	18 Sandık	800	727 sınd	-	-	500	666	-	
Nisan 1785	167	-	738788	-	490	1555	68000	-	245000	1045	-	-	
Mayıs	-	-	92500	-	100	-	-	-	2700	-	-	76500	
Haziran	256	-	809888	2838	300	185	50000	-	46000	484	-	39000	
Temmuz	-	-	217680	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Ağustos	2	-	305600	-	-	300	-	-	6000	600	-	-	
Eylül	-	-	136440	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Ekim	-	-	91000	-	-	100	-	-	-	-	-	-	
Kasım	-	-	-	-	-	56.5	-	-	-	34	-	-	
Nisan 1786	450	-	359500	-	890	800	120000	-	-	910	-	104906	
Mayıs	149	-	445800	200	1260	1512	-	-	2550	806	-	165300	
Haziran	-	-	149789	800	1731	451.5	16000	-	-	233	-	568204	
Ağustos	10	-	182000	-	200	-	-	-	-	-	-	-	
Ekim	53	54 zembil	-	-	-	-	-	-	-	600	488 varil	22 varil	
Kasım	-	-	-	-	-	-	-	-	-	300	-	-	
Mart 1787	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16000	
Nisan	-	-	-	-	270	-	-	-	1000	50	-	25000	
Mayıs	145	372 vuk	-	-	1860	748.5	100000	-	52531	1626	-	922053	
Haziran	123.5	-	-	350	1088	303.5	-	-	17815	1280	-	966460	
Temmuz	-	-	-	-	400	25	-	-	-	25	-	123500	

Ek 4

1780-1787 yılları Arasında Rusya'dan Getirilen Bazı Mallar

Sene	Demir Kantar	Halat Kantar	Havyar Kantar	Hinta Kile	Revğ.. Don Kantar	R. Sade Kantar	Ş.. Asel Kantar	Yapağı Kantar
Ekim 1780	10.000	60	166	-	-	-	-	-
Kasım	1319	483	187	-	-	-	-	-
Mayıs 1781	568	805	-	-	-	-	-	-
Temmuz	1700	-	-	-	-	-	-	-
Ağustos	5103	581	160	-	-	-	-	70
Eylül	5913	746	391	-	-	-	-	-
Ekim	485	157	191	-	-	-	-	-
Kasım	3994	1127	98	-	-	-	3	85
Aralık	1336	250	-	-	-	-	-	-
Ocak 1782	2240	1110	306	-	-	-	-	-
Nisan	257	238	-	-	-	-	-	-
Temmuz	213	191	-	-	-	-	-	-
Ağustos	515	918	-	-	-	-	-	-
Ekim	4231	751	524	-	-	-	-	-
Kasım	5821	2085	447	-	-	13	-	143
Aralık	2650	250	100	-	-	-	-	-
Ocak 1783	530	276	-	-	-	-	-	-
Mart	700	-	-	-	-	30	-	-
Haziran	-	-	-	1500	-	-	-	-
Temmuz	556	-	371	1500	-	407	-	-
Ağustos	1508	15	585	11300	-	5	-	42
Eylül	7194	24	783	12420	198	1252	-	55
Ekim	5494	864	36	25425	191	407	86	10
Kasım	2212	85	57	3370	11	702	51,5	11
Aralık	285	-	28,5	3000	-	67	-	-
Mayıs 1784	3296	257	-	10275	171	-	-	-
Haziran	-	-	-	16650	-	-	-	-
Temmuz	936	-	-	18800	10 fuçı	-	-	-
Ağustos	139	-	-	17600	-	-	54	-
Eylül	10000	-	-	12000	457	-	-	-
Ekim	1408	43	400	40720	326	43	-	-
Kasım	10150	508	1421	30795	-	581	-	-
Aralık	2721	-	552	15390	857	669	-	100

Sene	Demir Kantar	Halat Kantar	Havyar Kantar	Hinta Kile	Revğ.. Don Kantar	R. Sade Kantar	Ş.. Asel Kantar	Yapağı Kantar
Şubat 1785	173	-	-	2130	-	-	-	-
Mart	1173	-	-	-	-	-	-	-
Mayıs	643	-	-	750	-	-	-	-
Haziran	-	-	-	8652	377	-	99	-
Temmuz	707	115	-	24170	883	-	-	-
Ağustos	-	57	-	77105	184	9	64	-
Eylül	1143	-	57	35365	-	171	1	-
Ekim	-	-	-	11530	314	-	-	-
Kasım	5492,5	512,5	2663,5	114910	326,5	2323,5	887,5	773
Aralık	-	199,5	-	49725	234	787	11	20
							15 varil	
Ocak 1786	-	40	130	9500	-	-	-	-
Şubat	400	100	61	4990	-	6	-	-
Mayıs	-	-	-	8671	-	-	37	-
Haziran	-	800	-	17353	114	-	-	-
Temmuz	-	-	-	50890	159 varil	120	-	-
Eylül	-	-	-	13510	63 knt	-	-	50
Ekim	286	-	-	28800	52,5	236	5,5	101
Kasım	1584,5	28,5	1477	145475	608,5	1491	11,5	100,5
Aralık	340,5	-	257	53999	97,5	831,5	11,5	200
					106 fuçı			
Ocak 1787	-	-	-	1000	-	-	-	-
Şubat	-	-	-	1000	-	-	-	-
Mart	714	46	86	7275	-	-	-	5
Haziran	-	-	-	26670	197 fuçı	86	-	386
Temmuz	133,5	-	171,5	34520	-	10 fuçı	3	-
Ağustos	-	-	-	-	-	-	6 fuçı	-